

^HMEDENİ HUKUKTA HAYVAN HAKLARI VE HAYVANLAR ÜZERİNDEKİ HAK

Yrd. Doç. Dr. Emre CUMALIOĞLU^{,**}*

Öz

Bu çalışmada; hayvanların hukuki nitelikleri, hayvan hakları kavramı ve hayvanlar üzerindeki hak konularını ele alacağız. Fikrimize göre, hayvanlar kısmi hukuk öznesidir ve hukuk tarafından tanınan, korunan menfaat-

^H Hakem incelemesinden geçmiştir.

^{*} Yaşar Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Medeni Hukuk Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (e-posta: cumalioglu@gmail.com) (Makale Gönderim Tarihleri: 14.02.2017-14.02.2017/ Makale Kabul Tarihleri: 16.02.2017-15.02.2017)

Bu makalenin yazımındaki desteklerinden ötürü Stj. Av. Dilek **Tıkız**'a ve değerli eleştirileri için Tuğçe **Hanoğlu**'na teşekkür ederim.

^{**} Hocamız Prof. Dr. Şeref **Ertas**'a Armağan için yazmış olduğumuz bu makalede, kendisinin çalışma alanlarından Hayvan Hakları Hukukunun bazı sorularına yanıt aradık.

Hocamızla aynı çatı altında çalışma onuruna sahip olduğumuz yıllarda, onun doğa ve hayvan sevgisinin sözde kalmadığını gördük, çiftliğindeki, evindeki, evinin bahçesindeki hayvanlara gösterdiği sevgiden ve bu alandaki bilimsel çalışmalarından ilham aldık. Hocamız, Yaşar Üniversitesi Hukuk Fakültesinde Hayvan Hakları dersini başlatmış, sonrasında içlerinde bizim de olduğumuz akademisyenler bu dersi devam ettirmiştir. Ders kapsamında, zaman zaman kampüs dışına çıkılarak, hayvan barınakları ziyaret edilmiş, sokak hayvanlarının ve onlarla ilgilenen görevlilerin sorunlarına yerinde tanık olunmuştur.

Şeref Hocamız, Hayvan Hakları dersi dışında, ilki Prof. Dr. İsmet **Sungurbey**'in Anısına düzenlenen iki büyük hayvan hakları sempozyumu ile konunun tüm yönleriyle tartışılmasına önderlik etmiştir. Diğer eserlerinin yanında Çevre ve Hayvan Hakları Hukuku kitabı, hukuk dünyamızda önemli bir yere sahiptir. Çevre ve hayvanlar konusunda sağladığı duyarlılık için tüm canlılar kendisine minnettardır.

Hocamıza uzun, sağlıklı bir yaşam diler, içten kahkahalarının eksik olmamasını temenni ederiz.

leri vardır. Bu menfaatler hayvan hakları olarak adlandırılabilir fakat bu hakları klasik anlamda kişilere tanınan hak ile karıştırmamak ve “hak” ile karşılaştırmamak gerekir. Hayvan üzerindeki hak konusunun hayvanların hukuki sınıflandırmasına göre her sınıf bakımından ayrı ayrı ele alınması ve hukuki nitelemenin yapılması gerekir.

Anahtar Kelimeler

Hayvan hakları, sokak hayvanları, yabani hayvanlar, ev hayvanları, Hayvanları Koruma Kanunu

ANIMAL RIGHTS AND RIGHTS ON ANIMALS IN CIVIL LAW

Abstract

In this paper we examine, the legal nature of animals, the Notion of animal rights and rights on animals. We claim that animals are partly legal subjects and they have legal interests. These interests are “animal rights”, however animal rights are not like “rights” of persons therefore shall not be criticized according to the criterias of rights of persons. Rights on animals should be defined according to the legal classification of animals. Thus we will divide animal into three main classes and try to find out the rights on them.

Keywords

Animal rights, right on animals, stray animals, wild animals, pet animals, animal protection

I. GİRİŞ

Yakın zamana kadar hukuk, hayvanları ekonomik yararları ölçüsünde dikkate alıyordu. Hayvanın; gücü, postu, sütü, balı vs. ne kadar önemliyse, ilgili hukuk kuralları da o kadar çoktu. Geçen yüzyılda, modern insana günlük yaşamında refakat eden, “boşluk” dolduran hayvanların sağladığı fayda, onların önemini artırdı. Diğer yandan, çevre hakkının öneminin yanında, ilgili örgütlerin ulusal ve uluslararası kampanyaları sayesinde özellikle yabani canlılara yönelik ilgi de arttı. Böylelikle günümüzde yalnızca, etinden, sütünden, postundan yararlanan hayvanlar değil, insanlara evlerinde refakat eden, tedavilerinde yardımcı olan evcil hayvanlar ile sağlıklı çevrenin bir ögesi olan yabani hayvanlar da hukuki düzenlemelere konu oldu.

Bu gelişmeler, hayvanın hukuki niteliği üzerine yeni görüşlerin ileri sürülmesine ve tartışmalara yol açtı. Bunların önemli kısmında, canlının cansızdan ayrılmadığını, hayvanın, insanın altında, eşyadan farksız ya da biraz farklı bir nesne olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. Zorunlu olarak hukukun iki önemli kavramı, “kişi” ve “eşya”dan hareketle yapılan tanımlama çabalarında hayvan, “kişi benzeri” veya “atipik eşya” gibi terimlerle anılmaktadır.

“Kişi”den hareket eden nitelemeler hayvanın hak süjesi olması; “eşya”dan hareket edenler ise hayvanın hak objesi olması sorunsalına gönderme yapar. Bu sorunsalların merkezinde hayvanın hukuki niteliğinin ne olduğu sorusu bulunmaktadır. Buna yanıt vermek zordur ve bize göre, genel bir yanıt aramak gereksizdir. Bu çalışmanın savunduğu görüş; hayvanların ait oldukları sınıfa göre nitelendirilmesi, hak süjesi ve objesi olma durumlarının da bu nitelemeye göre tespit edilmesi gerektiğidir.

Başka bir ifadeyle; hayvanlar aleminin genişliği karşısında her türe uyacak bir niteleme yapmak boş bir çabadır. Gerçekçi bir bakış açısıyla, tüm canlıların çıkarlarını göz önünde bulundurarak, sürdürülebilir sağlıklı bir çevre esassından sapmadan, pozitif normları eleştirel bakışla yorumlayarak hukukun belirlediği hayvan sınıflarına özel niteleme yapmak zorunludur.

Günümüzde hukuk; insanın tüm canlılarla birlikte sağlıklı, huzurlu, güvenli bir düzen içinde yaşamasını amaçlar, bu hedef insanların eşitliğini ana ilke olarak belirler. Bu bir uyumdur. Ancak gerçek uyum insan, hayvan,

bitki olsun tüm canlılar arasında olmalıdır. Bunda tüm canlıların menfaati bulunmaktadır. Çabamız, bu ortak menfaati sağlamak olmalıdır. Bu çaba, pozitif hukuku ve çıkarları dikkate alarak gerçekçi bir bakış açısıyla doğru sonuca ulaşabilir. Hayvanların hak sahibi olabileceğini ya da üzerlerinde hak olmayacağını söylemek, onları daha güçlü değil güçsüz konuma sokabilir, korumasız bırakabilir. ***Bu nedenle hak konusu, sloganlar etkisinde değil, titizlikle, bilimsel gerçeklerle ele alınmalıdır.***

Hayvanlarla ilgili etik bağlayıcılığı bulunan önemli bir metin, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından kabul edilerek 15 Ekim 1978 tarihinde Paris'te ilan edilen Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi'dir. Hayvanların korunması için kurulan dernek ve vakıfların çabaları sonucu kabul edilen bu bildirme, insanın bir hayvan türü olduğunu kabul eder ve insanın, diğer hayvanların haklarına saygılı olması gereğine vurgu yapar, tüm hayvanların eşit olduğunu altını çizer.

Bildirme'de de belirtildiği gibi bir teori; primat topluluğundan olan insanın, 8 ila 15 milyon yıl önce yaşamış olan maymuna benzeyen *Ramapithecines* adı verilen hayvandan evrildiğini iddia eder. Daha sonra insanlık ve kültür alet yaparak gelişir. İlk aletlerin, hayvan öldürüp yemek amacıyla yapıldığı, ilk taş aletler ve et yeme kalıntılarının 2-2,5 milyon yıl önceye ait olduğu belirtilir¹. İlk zamanlarda hayvandan korunan, daha sonra onu avlayarak yiyen insan, uzun zaman sonra onu kültüre alarak etinden, sütünden, yumurtasından yararlanmaya başlamış, evcilleştirmiştir.

İnsan ile hayvan arasındaki ilişkinin; kültüre, iklime, inanca göre farklılık göstermesi², evrensel hayvan hakkı tanımı yapılamayacağı, yapılırsa da

¹ Lewin, Roger: Modern İnsanın Kökeni, çev. Nazım Özüaydın, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, İstanbul, 1999, s. 28 vd.

² Bilindiği gibi uzakdoğuda belki de evinde, bahçesinde köpek besleyen bir kişi, sokak satıcısından pişmiş bir köpek alıp yiyebilmektedir. Örnek garip ancak bize yabancı değildir, kendi yaşamımızda da bu tür davranışlarla karşılaşmak mümkündür. Örneğin balık besleyip, balık yiyen; kuş besleyip kuş yiyen kişi az değildir, koyun ve sığırları belirtmeye gerek görmüyoruz.

Bu konuda güzel bir örnek 13 Mayıs 1983 tarihli Wall Street Journal'da yayınlanan olaydır. Amerika Birleşik Devletleri'nin Salt Lake City şehri polisinin kültürlerarası yanlış anlama olarak nitelendirdiği olay kısaca şöyledir; Shetland midilliyi satan kişiye gelen alıcı, oğlunun doğum günü için midilliyi almak istediğini söyler, yapılan Pazar-

uygulanamayacağı görüşünün esaslı dayanaklarından. Ancak tüm bu farklılıklar, hayvanların özgürlüklerini reddetmeye gerekçe olamaz, nitekim aynı farklılıklar insan hakları bakımından da mevcuttur. Yukarıda belirttiğimiz gibi, hak konusunu, pozitif hukuku dışlamadan, genel olarak değil, hayvan sınıfları özelinde ele almak gerekir.

Bu bağlamda tüm hayvan türlerini ele almamızın mümkün olmadığını farkındayız. Çalışmamızda; kural olarak, üzerinde egemenlik kurulabilen, omurgalı hayvanları ele alacağız. Zorunlu olarak; mikro organizmaları (bakteri, virüs, parazit vb.), pire, bit, tahta kurusu, güve, hamam böceği gibi haşereleri, mantar, sünger gibi canlıları, duygusal bağ kuramadığımız hayvan türlerini kapsam dışında bırakıyoruz.

Çalışmamızda öncelikle; hayvanların hukuki niteliklerine (A), hayvan hakkı kavramına (B) değindikten sonra hukuki sınıflandırılmalarına göre hayvanlar üzerindeki hak konusunu (C) ele alacağız.

II. İNCELEME

A. Hayvanların Hukuki Nitelikleri

Dünyada ve Türk Hukukunda hayvanların hukuki niteliği tartışmalıdır, bu tartışmalar özellikle ev hayvanları konusunda yoğunlaşmaktadır. Hayvan üzerindeki hakkın niteliği konusunda da görüş birliği yoktur. Türk hukukunda hayvanın eşya olduğu söylenmekteyse de hayvan, cansız eşyadan farklıdır, malikin yetkileri bazı noktalarda sınırlandırılmıştır. İsviçre, Alman, Avusturya hukuklarında hayvanların eşya olmadığı, ancak aksine hüküm bulunmadıkça bunlar hakkında eşyalara ilişkin hükümlerin uygulanacağı düzenlenmiştir (bkz. İsviçre Medeni Kanunu m.641a ve Alman Medeni Kanunu §90/a, Avusturya Medeni Kanunu §285/a)³.

İğın ardından midilliyi satın alan kişi bir sopa ile midilliyi öldürür ve arabasına koyarak ayrılır. Dehşete düşen satıcı polisi arar ve alıcının peşine düşer. Gerçekten alıcının evinde doğum günü partisi vardır ve midilli sıkıca bağlanmış ateşin üstünde pişirilmektedir. Alıcı biz midilliyi binmeyiz onu yeriz der, kendisi Tonga'dan göç etmiştir (Haviland, William A.: Kültürel Antropoloji, Kaknüs, İstanbul 2002, s. 68).

³ Bkz. **Koçhisarlıoğlu**, Cengiz/**Söğütü Erişgin**, Özlem: Hayvanın Hukuki Konumu, Yaşar Üniversitesi Elektronik Dergisi: Prof. Dr. Aydın Zevkliler e Armağan (Cilt 8 Özel Sayı), Cilt: 2, ss. 1691-1725, İzmir 2013, s. 1705.

Günümüzde hayvanların mal, eşya olmadıkları; masa, kıyafet, otomobil ile benzer hükümlere tabi olmaması gerektiği sıklıkla dile getirilmekte, hatta onların da hak sahibi olabilecekleri savunulmaktadır. Hayvanları eşya ya da yaşayan eşya olarak kabul eden yazarlar olduğu gibi⁴, kısmi hukuk öznesi⁵, *sui generis* varlık⁶, atipik (kendine özgü, nev'i şahsına münhasır) eşya olarak görenler de vardır⁷. İsveç Hukuku'na göre hayvan, yeterince gelişmiş bir zihne sahip olan bir canlıdır⁸.

Mevzuatımıza yüzeysel bir bakışla hayvanların eşya olduğu savunulabilir. Ancak biz bu görüşe katılmıyoruz. Nitekim mevzuatımızda, hayvanın eşyadan ayrıldığı bazı noktalarda özel düzenlemeler kabul edilmiştir⁹ örneğin; insanlar gibi hayvanlar üzerinde uygulanacak tedavi yöntemleri ve tedavi amaçlı olmaksızın hayvanlara acı çektirebilecek genetik kimlik değiştirme işlemleri patent koruması dışında bırakılmıştır (6769 S. Sınai Mülkiyet Kanunu¹⁰ m.82/III/c ve d), hayvanlar mülkiyeti saklı tutma sözleşmesine konu olmaz (4721 sayılı Türk Medeni Kanunu¹¹ -TMK- m.764/II), kiralan-

⁴ Favre, David: Living Property: A New Status for Animals Within The Legal System, 93 Marquette Law Review. 1021, 2010 <http://scholarship.law.marquette.edu/mulr/vol93/iss3/3>, s. 1043 (Erişim Tarihi -ET-: 10.12.2016). Yazar hukuken malları dörde ayırır, bunlar; taşınmaz mallar, taşınır mallar, fikri mallar ve yaşayan mallar, yani hayvanlardır. Fransız Hukuku'nda hayvan eşya olarak görülmekte ve mülkiyet hakkının konusunu oluşturmakla birlikte, daha sonra yapılan yasal düzenlemeler çerçevesinde "canlı ve yaşayan bir eşya" olarak kabul edilmiştir. Koçhisarhoğlu/Söğütlü Erişgin, s. 1708.

⁵ Koçhisarhoğlu/Söğütlü Erişgin, s. 1716.

⁶ Bkz. Koçhisarhoğlu/Söğütlü Erişgin, s. 1716.

⁷ Ertaş, hayvanın hukuki niteliğini; sahiplerine karşı hukuk düzeninin koruduğu nev'i şahsına münhasır eşya olarak belirtmektedir. Yazara göre, doğal hukuk bakımından, hayvanlar yaşama, beslenme, üreme temel haklarına sahiptir ve bu haklarını doğal vasipleri olan insanlar aracılığıyla kullanır (Ertaş, Şeref: Çevre Hukuku ve Hayvan Hakları Hukuku, İleri Kültür Merkezi, 2. Baskı, 2012 (Hayvan Hakları), s. 478, 479. Konuyla ilgili olarak bkz. İnal, Tamer: Hayvanın Hukuki Kişiliğinin ve Haklarının Tanınması Gereği Üzerine, Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi, Sayı:1.

⁸ Koçhisarhoğlu/Söğütlü Erişgin, s. 1705.

⁹ Bazı hallerde ise hayvanların eşyadan farklı olmadıklarının özel olarak belirtilmesi gerekmiştir örneğin, hayvan satışlarında teslimsiz rehin kurulabilir (TMK m.940/I).

¹⁰ Resmî Gazete (RG.) 29944 S. 10.01.2017 T.

¹¹ RG. 24607 S. 08.12.2001 T.

malarında (6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu¹² -TBK- m.376), satışlarında (ayıba ilişkin) özel hüküm vardır (TBK m.224), özellikle arılar üzerinde aslen hak kazanımı TMK'nda önemli yer tutar. Mülkiyet hakkının asli yoldan kazanılmasında¹³ arılara, avlanan hayvanlara ilişkin farklılıklar vardır. İsviçre Kanun Koyucusu 2003 yılında, kazandırıcı zamanaşımı konusunda, ev hayvanları bakımından bazı değişiklikler yapmış, beş yıllık süreyi iki aya indirmiştir (ZGB 728/I bis).

Bu hükümlerin yanında, aşağıda inceleyeceğimiz 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu'nun¹⁴ (HKK), çoğu "esas" olarak belirtilmiş hükümleri, hayvanların eşya olmadıklarını göstermektedir. Hayvanlar, bitkiler ve insanlar gibi canlı varlıklardır, onlar; anlar, çözüm üretir, acı çeker, duygularını, isteklerini gösterir, kendisini sahiplenen insana karşı gelebilir. Hayvanların hukuk tarafından tanınmış çıkarları, hakları vardır. Bu nedenle hayvanlara atipik eşya demektense atipik insan yeğdir, ancak KOÇHİSARLIOĞLU ve ERİŞGİN'in kullandığı "kısmi hukuk öznesi"¹⁵ terimini biz de kabul ediyor, canlı varlıkların eşyadan ayrılması ve hayvanların ait oldukları sınıfa göre bazı hakları bulunduğunun kabul edilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Kısmi hukuk öznesi olan canlı varlıkların çıkarları, doğal denge gözetilerek kişiler tarafından korunacaktır. Bu çıkarların (hakların), genel çerçevesinin Anayasa'da belirlenmesi¹⁶ ve hayvan sınıflarına özgü kanunların yapılması yerinde olacaktır.

B. Hayvan Hakkı Kavramı

Hayvanların hak sahibi olması, akıl dışı olarak nitelendirilir. Bu görüş; Ortaçağ'da, bir şehirdeki sığanların yargılanıp beraat ettiklerini, buna karşılık yargılanan bazı kedilerin ölüme mahkûm edildiklerini, hatta cansız varlıkların da yargılandıklarını, hayvanlara hak tanımakla birlikte sorumluluk da

¹² RG. 27836 S. 04.02.2011 T.

¹³ Bu kazanım TMK m.767 vd. (ZGB 718 vd.) maddelerinde; sahiplenme, bulunmuş eşya, düşen veya sürüklenen şeyler, işleme, karışma ve birleşme, zamanaşımıyla kazanma başlıkları altında düzenlenir.

¹⁴ RG. 25509 S. 01.07.2004 T.

¹⁵ Koçhisarlıoğlu/Söğütlü Erişgin, s. 1716.

¹⁶ Sungurbey, İsmet: Hayvan Hakları - Novella-, İstanbul 1999, s. V, VI.

yüklemenin bu akıldışılığa dönüş olarak görülebileceğini söyler¹⁷. Aslında bu akıldışılık günümüzde de sürmektedir. Doksanlı yıllarda Amerikan mahkemesi, Taro adlı bir köpeği, polisin yeğenini ısırması için idam cezasına mahkum etmiş, sonradan cezayı ömür boyu hapse çevirmiştir. 1916'da ABD'nin Tennessee şehrinde bir sirkte bulunan Mary adlı fili, bakıcısı yerine başka biri göle götürmeye çalışınca, Mary panikleyip o kişiyi öldürmüş, şerifin talebiyle idama mahkum edilmiş, ilk asıldığında, asılı bulunduğu zincirlerin kopmasıyla beli kırılmış, sonrasında sancılar içinde kıvranan hayvan tekrar asılarak ceza infaz edilmiştir. Daha eskiden, 1386'da ise Fransa'da bir domuz, bir çocuğu öldürdüğü için idam edilmiştir¹⁸.

Hayvanların, insanlara yönelik saldırıları her zaman olacaktır¹⁹. Ancak akıl dışı olan, hayvanların hukuken sorumlu tutulmaları ve insan usulü cezalandırılmalarıdır²⁰. Bu akıl dışılığı ve hayvanların sorumlu tutulamayacağını gerekçe göstererek, hak sahibi olamayacaklarını iddia etmek, aslında, onların "kişi" hakkına sahip olamayacağını söylemektir. Oysa biz haktan ("kişi"ye tanınan haktan) değil "hayvan hakkı"ndan söz etmek istiyoruz.

Klasik yaklaşımla, yalnızca insanlar ve tüzel kişiler hak sahibi olabilir, hayvanlar ise yalnızca haklara konu olabilir. Hak; "yararlanıp yararlanmamak sahibinin iradesine bağlı olan, toplum menfaatleriyle sınırlandırılmış,

¹⁷ **Teubner**, Gunther: Rights of Non-Humans? Electronic Agents and Animals as New Actors in Politics and Law, *Journal of Law and Society*, Cilt. 33, S. 4, Aralık, ss. 497-521, Blackwell Publishing, <http://www.jstor.org/stable/4129589> (06.06.2012), s. 497, 498.

¹⁸ <https://www.welt.de/vermishtes/kurioses/article125886895/Schuldig-Tiere-auf-der-Anklagebank.html> (ET: 18.01.2017).

¹⁹ 14.3.2015 tarihli habere göre bir kadın sokak köpekleri tarafından öldürülmüştür (<http://www.sabah.com.tr/yasam/2015/03/14/eskisehirde-kopekler-genc-kadini-parcaladi>) (ET:19.01.2017).

²⁰ Hayvan hakları konusuna çeşitli yaklaşımlar için bkz. **Koçhisarlıoğlu/Söğütü Erişgin**, s. 1714 vd.

Kaldı ki, insanlar bakımından dahi eylemlerden sorumlu olmak ile hak sahibi olmak da farklı durumlardır. Fiillerinden sorumlu olmayan fakat hak sahibi olabilen tam ehliyet-sizleri, sorumlu tutulan ancak hak sahibi olmayan köleleri (bkz. **Yılmaz**, Halil, *Hayvan Haklarına Bakış*, TBB Dergisi, Sayı: 62, 2006, s. 215, 216) ve tüzel kişileri hatırlamak gerekir. Bu nedenle fiillerinden sorumlu tutulamama hak sahibi olmak bakımından önem taşımaz.

hukukça korunan çıkar olarak tanımlanır²¹. İrade ve çıkar (menfaat) kuramlarının birleştirilmesi ile ulaşılan bu tanımda yer alan; yararlanıp yararlanmamanın sahibinin iradesine bağlı olması unsuru, hayvanların hak sahibi olamayacağını savunanların dayanaklarından bir diğeridir²².

Hakkın, sahibi tarafından, iradi olarak muhataba yöneltilebilmesi gerekir, ancak hayvanın iradesi yoktur ya da varsa bile tespit etmek mümkün değildir. Bir kedinin kendisini korkutan ve kovalayan köpekten manevi tazminat talep ettiğinin hiç duyulmamış, görülmemiş hatta görülemeyecek ve duyulamayacak olması, bu irade noksanlığı nedeniyle hayvanların hak sahibi olamayacaklarına kanıt olarak gösterilir²³. Belirtelim ki hayvanların iradesinin olup olmadığı, varsa insanlar kadar özgür olup olmadığı bilimsel olarak araştırılan bir konudur. Kaldı ki, bu araştırmalar sonunda iradeleri olduğu ortaya çıksa da bunun, klasik hak tanımına göre onları hak sahibi yapmacağı açıktır. Farklı türlerin dünyayı algılayışları, ihtiyaçları, yaşam güdüleri birbirinden farklıdır. Bu nedenle, irade noktasında yapılan tartışmayı gerekli bulmuyoruz.

Bazı yazarlar çıkar kuramına ağırlık vererek, duyarlı, acı çekebilen bir canlı olan hayvanın acı çekmeme menfaatini, hak sahibi olabileceğine dayanak göstermişlerdir²⁴. 1789 yılında Jeremy Bentham, önemli olanın hayvanların, sorgulayıp sorgulamaması ya da konuşup konuşmaması değil acı çekip çekmediği olduğunu söylemiştir²⁵.

²¹ **Zevkliler**, Aydın/**Acabey**, Beşir/**Gökyayla**, Emre: Medeni Hukuk, Seçkin, Ankara 2000, s. 109.

²² Bazı yazarlar bu tartışmalardan sıyrılıp, hayvan özgürlüğü terimini hayvan hakları terimine tercih etmiştir. Peter Singer, *Animal Liberation* 8 (2d ed. 1990) nak. **Schmahmann**, David R./**Polacheck**, Lori J.: *The Case Against Rights for Animals*, 22 B.C. Envtl. Aff. L., Rev. 747 (1995), <http://lawdigitalcommons.bc.edu/ealr/vol22/iss4/3> (ET:12.12.2016), s. 2.

²³ Bu yöndeki görüşler ve eleştirisi için bkz. **Koçhisarhoğlu/Söğütlü Erişgin**, s. 1695.

²⁴ Bu görüşler için bkz. **Yılmaz**, s. 216.

²⁵ Bkz. **Yaşar**, Aşkın/**Yerlikaya**, Şahin: *Dünya’da ve Türkiye’de Hayvan Haklarının Tarihsel Gelişim*, Vet. Bil. Dergisi 2004, 20, 4: ss. 39-46, s. 39, 40.

İtalyan şehirlerinde hayvan haklarını koruyan birlikler bulunmakta hayvan hakkı terimi, hayvanların menfaatlerini savunmak ve korumak anlamında kullanılmaktadır **Mannucci**, Anna: *Animali e Diritto Italiano: Una Storia*, http://www.olir.it/areetematiche/42/documents/mannucci_animaliediritto.pdf (ET: 09.12.2016), s. 3, 4.

Tekrar etmemiz gerekirse biz, “hayvan hakkı”nı, “hak”tan ayırıyoruz. Bunlar örtüşmesi zorunlu olmayan iki farklı kavramdır²⁶. Hayvanların hukuken anlaşıldığı manada bir iradeye sahip olmadıklarını, insanların yasalarına uymalarını beklemenin beyhudeliğini açıklamaya da gerek yoktur. Bu nedenlerle hayvan hakları kavramı, kişiler için yapılan tanımlardan farklı olmalıdır. Fikrimize göre, hayvan hakkı; kişinin hayvan üzerindeki hakkına getirilen sınırların kapsamını ve hayvanların kamu hukukunun getirdiği sınırlar çerçevesindeki yaşam, davranış alanlarını ifade etmelidir. Bir başka anlatımla, hayvan hakları, kişinin ve devletin hayvan üzerindeki hakkının sınırınıdır²⁷. Önemli olan bu sınırın aşılmamasının hukuki yaptırımlar dışındaki yollarla sağlanması ancak bu sağlanamıyorsa caydırıcı yaptırımlara yer verilmesidir. Bu açıklamalardan hareketle hayvan hakkını, **“hukuken korunan ve insana ihlal etmeme yükümlülüğü getiren hayvan çıkarı”** olarak ifade edebiliriz²⁸.

Hayvan hakkı tanımımızda hayvanın eylem ya da hukuki işlemiyle (ki bunun, ulaşılan bilimsel bilgiler çerçevesinde mümkün olmayacağı açıktır) kendi lehine hak kazanmasına yer verilmemiştir. Ancak bu konuda da güncel bir tartışma mevcuttur. ABD’de bir makak maymununun eser sahipliği dava konusu yapılmıştır. Bir araştırmacı tarafından ormana bırakılan kamera ile kendi fotoğrafını çeken hayvanın, bu fotoğrafı üzerinde eser sahibi haklarına sahip olduğu, bu nedenle maymundan izin alınmadan fotoğrafın yayınlanamayacağı iddia edilmektedir²⁹. Kanımızca, eser sahipliği bir maddi fiil

²⁶ Kaldı ki, uzun zaman önce yapılan tanımlar, günümüz sosyal ve bilimsel gelişmelerine, ihtiyaçlara yanıt veremeyebilir. İnsanların, türdeşlerine göre yaptığı, istisnalarla delinmiş hak tanımını, tüzel kişiler, tam ehliyetsizler gibi istisnaları görmezden gelerek hayvanlara uydurmaya çalışmak; uymadığında hayvanın hakkı olmadığı sonucuna varmak, pozitif hukukun üzerinde, devlet tanımına da var olan hakları yok saymak olabilir.

²⁷ Bkz. aynı yönde **Yılmaz**, s. 217. Yazar hayvan haklarının muhatabını insanlar olarak belirtmektedir.

²⁸ **Cumalıoğlu**, Emre/**Tıkız**, Dilek: Hak ve Hayvan, 2. Hayvan Hakları Sempozyumu, 26 Nisan 2013, Yaşar Üniversitesi, İzmir, (Yayımlanmamış Tebliğ). Benzer yaklaşımlar için bkz. **Koçhisarlıoğlu/Söğütü Erişgin**, s. 1717. **Schmahmann/Polacheck**, s. 1. Hayvan Hakkı ifadesi hayvanların Korunmasına Dair Uygulama Yönetmeliği’nin ekinde yer alan “Hayvan Hakları İhlali Tutanağı”nda da geçmektedir.

²⁹ <http://talkingpointsmemo.com/world-news/peta-monkey-selfie-copyright-lawsuit> (ET: 01.12.2016).

sonucu kazanılsa da³⁰ hayvanların eser üzerinde maddi ya da manevi bir hakka sahip olmaları yönüne çıkarları yoktur. İki canlı türünün haklarını birbirine karıştırılmadan menfaatlerini gözeterek dengeyi sağlamak daha doğru olacaktır. Hayvan hakkı savunucularının abartılı, hayvan ve insanı birbirine karıştıran, hayvanı da insan kadar hırslı bir canlıymış gibi değerlendiren yaklaşımlarının hayvanlara bir yararı olacağını düşünmüyoruz.

Hayvan hakları, kişilere yapmama borcu, ihlal etmeme ödevi yükler. İhlali halinde hayvan hakkını herkesin koruyabilmesi gerekir. Bu amaçla kamu görevlilerine ihbarın yanında, acele hallerde herkes, hukuki sınırlar çerçevesinde güç kullanabilmeli, dava açabilmelidir. Nitekim hayvan haklarının korunmasında herkesin hukuki menfaati vardır.

Tanımda belirttiğimiz hukuken korunan hayvan çıkarlarının (hayvan haklarının) neler olduğu hukuki metinlerde belirtilmiştir. Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde; hayvanların doğal çevrelerinde yaşama, üreme, beslenme, dinlenme hakları ifade edilmiş, hayvanların özgürlüklerinden yoksun bırakılmayacağı ve doğal yaşam alanlarının tahrip, yok edilmeyeceği, hayvanlara karşı kötü muamele yapılamayacağı, işkenceye ve deneylere tabi tutulamayacakları, acı çekmeden, korkutulmadan ölme, onuruna aykırı gösterilerde kullanılmama haklarına sahip oldukları, bu haklarından eğitim amaçlı olsa bile yoksun bırakılmayacakları vurgulanmış; hayvan haklarının da insan hakları gibi yasayla korunması gerektiği belirtilmiş, bir hayvanı terk etmek acımasız ve alçaltıcı bir davranış olarak kabul edilmiştir (aynı yönde Ev Hayvanlarının Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi -European Convention For The Protection of Pet Animals- kısaca "Avrupa Sözleşmesi" olarak anılacaktır³¹ m.3, HKK m.5).

³⁰ **Kılıçoğlu**, Ahmet: Fikri Haklar, Turhan Kitabevi, Ankara 2006, s.164; **Özta**n, Fırat: Fikir ve Sanat Eserleri Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara 2008, s.235; **Fromm/Nordemann**, Wilhelm/Nordemann, Maxell/Nordemann, Jan Bernd: "Urheberrecht", W. Kohlhammer, Stuttgart 2008, s.123.

³¹ Avrupa Konseyi tarafından 13 Kasım 1987 tarihinde kabul edilmiş olup ülkemiz bu sözleşmeyi 18 Kasım 1999 tarihinde Strazburg'da imzalamış ve dört yıl sonra 4934 sayılı ve 15.7.2003 tarihli Kanun (Ev Hayvanlarının Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun RG. 22 Temmuz 2003, Sayı : 25176) ile onaylanması uygun bulunmuş, Bakanlar Kurulunun 28.8.2003 tarih ve 2003/6168 sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

Görüldüğü gibi hayvanların yaşam hakkı, nefes alıp vermekten ibaret değildir, belli bir kalitede yaşam imkanı tanınmasını, kendi doğal çevrelerinde serbestçe dolaşma özgürlüğünü de içerir. Ancak bunların en başında **öldürülmeme hakkı** gelir, hayvanlar hukuken geçerli bir neden yokken öldürülemezler³². Evrensel Bildirge’de; insanların yanlarına aldıkları bütün hayvanların, doğal ömür uzunluklarına uygun sürece yaşama hakkına sahip olduğu (m.6 aynı yönde HKK m.6), toplu hayvan katliamlarının soykırım suçu sayılacağı (m.12), zorunluluk olmaksızın bir hayvanın öldürülmesinin yaşama karşı suç olacağı (m.1 aynı yönde HKK m.8) kabul edilmiştir. Ev hayvanı gibi sahipli hayvanları öldürmek ya da onlara zarar vermek Türk Ceza Kanunu’nda suç olarak düzenlenmiştir (TCK m. 151/II).

HKK’nda “Kanuni istisnalar ile tıbbi ve bilimsel gerekçeler ve gıda amaçlı olmayan, insan ve çevre sağlığına yönelen önlenemez tehditler bulunan acil durumlar dışında yavrulama, gebelik ve süt anneliği dönemlerinde hayvanlar öldürülemez.” hükmü yer almaktadır (m.13). Maalesef bu çok önemli hüküm oldukça özensiz bir şekilde kaleme alınmıştır, Hayvanları Koruma Kanunu hayvanların yaşamasını istisna haline getirmiş gibidir. Bu hükümden, Kanunun amacını göz önünde bulundurarak; kanuni istisnalar hariç, gıda, tıbbi ve bilimsel amaçlı olmayan öldürmelerin yasak olduğu sonucunu çıkarıyoruz. Ancak bu öldürmenin mümkün olduğu hallerde dahi, yavrulama, gebelik ve süt anneliği dönemlerinde hayvanlar öldürülemez, bunun istisnası insan ve çevre sağlığına yönelen önlenemez tehditler bulunan acil durumlardır. Yani, insan ve çevre sağlığına yönelen önlenemez tehditler bulunan acil durumlar varsa hayvanlar; yavrulama, gebelik ve süt anneliği dönemlerinde de öldürülebilir.

İstisnai olarak kanunda öngörülmesi koşuluyla, hastalıklarla ve çevreye zarar veren hayvanlarla mücadelede de hayvanları öldürmek mümkündür. Örneğin, kamu sağlığı, güvenliği bakımından kuduz, tüberküloz bruselloz ve ruam hastalıklarında alınacak tedbirler içinde hayvanın öldürülmesi ve imhası yer almaktadır (3285 sayılı Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanunu m.36, 37). TBK m.68’de ise hayvanı “etkisiz hale getirmek” hakkına yer verilmiştir. Ancak etkisiz hale getirmek hayvanı öldürmeyi içermez, maddenin önceki lafzında yapılan değişiklik de bunu gösterir.

³² Bkz. Favre, s. 1034.

Hayvanın kesilmesine izin verilen hallerde kesim, korkutmadan, ürkütmeden, en az acı verecek şekilde, hijyenik kurallara ve usulüne uygun olarak bir anda, ehliyetli kişilerce yapılır (HKK m.12). Bu hükmün aksine hareket edenler, örneğin kurban bayramlarında kasaplığa heveslenip, hayvanın acı içinde ölümüne neden olanlar, ne yazık ki, küçük bir idari para cezasına çarptırılır (HKK m.28/I/1). Almanya'da 21 Nisan 1933'de yürürlüğe giren kanun, hayvanların uyuşturulmadan kesilmesini yasaklamıştır. 1992 yılında Almanya'da savcı, hayvanları uyuşturmadan, acı çektirerek öldürdükleri için Hamburg'da bulunan bir camiye dava açmıştır³³.

Hayvanların bir diğer hakkı, **işkence ve şiddet görmemektir**. HKK'nun amacı; hayvanların rahat yaşamlarını, onlara iyi ve uygun muamele edilmesini temin etmek, acı, ıstırap ve eziyet çekmelerine karşı en iyi şekilde korunmalarını, her türlü mağduriyetlerinin önlenmesini sağlamaktır (m.1). Hayvanlara kasıtlı olarak kötü davranmak, acımasız, zalimce işlem yapmak, dövmek, aç, susuz, aşırı soğuğa ve sıcağa maruz bırakmak, bakımlarını ihmal etmek, fiziksel ya da psikolojik acı çektirmek (HKK m.14/I/a), hayvanlarla cinsel ilişkide bulunmak, işkence yapmak (HKK m.14/I/j) yasaktır. Ayrıca hayvanlar; acı, ıstırap ya da zarar görecektir şekilde, film çekimi, gösteri, reklam ve benzeri işlerde kullanılamaz (HKK m.10/VI).

Burada belirttiklerimiz en temel hayvan haklarıdır. Aşağıda, bu temel haklar bakımından hayvan türleri arasındaki farklılıkları, diğer hayvan haklarını ve sınıflarına göre hayvanlar üzerindeki hakkın hukuki niteliğini açıklayacağız.

C. Hukuki Sınıflandırmaya Göre Hayvanlar Üzerindeki Hak

Hayvan üzerindeki hakkın niteliği konusunda; mülkiyet hakkı, velayet hakkı, çevre hakkı³⁴, intifa benzeri hak³⁵ görüşleri bulunduğu gibi, hayvan

³³ Gesetz über das Schlachten von Tieren m.1 ve Tierschutzgesetz m.4a; BVerwG 3 C 31.93 15.06.1995 <http://www.servat.unibe.ch/dfr/vw099001.html> (ET: 13.12.2016).

³⁴ Bir görüş hayvanları sahiplenme hakkını Anayasanın 56. maddesinde düzenlenen çevre hakkına dayandırır **Yılmaz**, s. 219, 220. **Gürpınar**, Damla: Ev ve Süs Hayvanı Sahiplerinin Hakları ve Yükümlülükleri, İzmir Barosu Dergisi, Yıl 72, Sayı:4, Ekim 2007, s. 176-177. **Koçhisarhoğlu/Söğütlü Erişgin**, s. 1693, 1694.

Kaboğlu, çevre hakkının yalnızca insana değil hayvanlara ve diğer canlılara ait olduğunu belirtir (**Kaboğlu**, İbrahim: Çevre Hakkı, İmge, Ankara 1996, s. 55).

üzerinde hakkın değil, zilyetliğin söz konusu olduğu da savunulur. Bunların yanında insanları, hayvanların kanuni vasisi olarak gören, hayvan üzerindeki hakkı, insanın sorumluluğunu vurgulayan velayet hakkına benzeten yazarlar da vardır³⁶.

Evrensel Bildirge ve HKK.m.4'e göre bütün hayvanlar eşit olsa da, aralarında mevzuat ile getirilmiş önemli farklılıklar bulunmaktadır. Hayvanlar; omurgalılar-omurgasızlar, memeliler-memeli olmayanlar, sürüngenler, kuşlar, balıklar gibi ayrıma tabi tutulur ancak hukuki bakımdan sınıflama, insanların onlara olan ihtiyaçlarına göre yapılır.

Bu ihtiyaçlar dikkate alındığında hayvanları; yabani ve evcil olarak, evcil hayvanlarıysa ev hayvanı olanlar ve olmayanlar (özellikle kesim-çiftlik hayvanları) şeklinde ikiye ayırabiliriz. Bir diğer ayırım ise; yaban hayvanı, besi hayvanı, iş hayvanı, evcil hayvan ve sahipsiz hayvan olarak yapılabilir³⁷. HKK ve Avrupa Sözleşmesi, yabani hayvan - evcil hayvan ve ev hayvanı ayrımı yapmıştır. Ancak belirttiğimiz gibi insan - hayvan ilişkisinin kültürel açıdan göreliliği nedeniyle bir toplumdaki ev hayvanının başka bir toplumda farklı nitelendirilmesi mümkündür. Aynı ülke içinde dahi aynı hayvan türüyle ilgili farklı kararlar verilebilir. Örneğin, Yargıtay kararlarında, komşuluk hukuku bakımından evin, mahallenin, sosyal çevrenin durumuna göre, beslenmesi hoş karşılanabilecek hayvanlar farklıdır, hoşgörünün belirlenmesinde hayvanın beslendiği çevre (köy, şehir gibi) dikkate alınır³⁸.

³⁵ **Dambiec**, Dieter: Enhancing the Legal Status of Animals - Part 1 <http://proutglobe.org/2013/03/enhancing-the-legal-status-of-animals-part-1/> (ET: 01.12. 2016).

³⁶ Bkz. **Burgess-Jackson**, Keith, Doing Right By Our Animal Companions, The Journal of Ethics 2, Kluwer Academic Publishers, Printed in the Netherlands, 1998, [https://www.uta.edu/philosophy/faculty/burgess-jackson/Doing%20Right%20by%20Our%20Animal%20Companions%20\(1998\).pdf](https://www.uta.edu/philosophy/faculty/burgess-jackson/Doing%20Right%20by%20Our%20Animal%20Companions%20(1998).pdf) (ET: 01.12.2016), s. 181-185 / **Gürpınar**, s. 176.

³⁷ **Ertaş**, Hayvan Hakları, s. 475, 476.

³⁸ **Uçkan**, Mertkan: Ev ve Süs Hayvanlarının Konuttan Tahliye Edilmesi Hakkında Bir Değerlendirme, Yaşar Üniversitesi Elektronik Dergisi: Prof. Dr. Aydın Zevkililer'e Armağan (Cilt 8 Özel Sayı), Cilt: 3, ss. 2845-2897, İzmir 2013, s. 2851.

Mevzuatta, hayvanlar üzerindeki hak mülkiyet hakkı gibi görülse de³⁹, genelleme yaparak her hayvanın mülkiyete konu olabileceğini söylemek doğru olmaz. Hakkı, hayvanın dahil olduğu hukuki sınıfa göre belirlemek gerekir. Bazı hayvan türleri üzerinde mülkiyet hakkı olduğunu kabul etsek dahi bu hak, hukukun çizdiği sınırlar çerçevesinde kullanılabilir, kamu yararı amacıyla ve kanunla sınırlandırılabilir (Anayasa m.35, TMK m.2, 638). Hiç kimse hayvan üzerindeki mülkiyet hakkını diğer kişilerin haklarına aşırı zarar verecek şekilde kullanamaz⁴⁰; hayvana işkence ederek diğer kişilerin üzülmeye, acı duymasına kişilik hakkının zedelenmesine yol açamaz. Bu genel sınırlamaların yanında HKK ve ilgili mevzuatta da önemli düzenlemeler vardır.

Her sınıf ve alt sınıfta bulunan hayvanların hakları ile üzerlerindeki haklar farklı olabilir. Örneğin, kesim ve deney hayvanlarının yaşam hakları diğerlerine göre sınırlıdır. Yukarıda belirttiğimiz gibi yalnızca hayvanın türü değil, sahiplenilme amacı da nitelemede önem taşır. Örneğin bir köpek, ev hayvanı olabileceği gibi deney hayvanı da olabilir. Bu nedenle aşağıda yapılan biyolojik değil hukuki bir sınıflandırmadır. Aşağıdaki bölümde ana ayırımımız 1. Evcil Hayvanlar, 2. Yabani Hayvanlar, 3. Deney Hayvanları şeklinde olacaktır.

1. Evcil Hayvanlar

Evcil hayvan, insan tarafından kültüre alınmış hayvanı ifade eder. Evcil hayvanlar; ev hayvanları, kontrollü-başboş hayvanlar, tehlikeli evcil türler, işçi hayvanlar (refakat veya tedavi amaçlı hayvanlar ile diğer işçi hayvanlar), emekli hayvanlar, kesim (çiftlik) hayvanları olarak alt sınıflara ayrılabilir.

³⁹ TMK’nda taşınırlarda mülkiyet hakkının, devren kazanımının yanında, aslen kazanımına ilişkin hükümler hayvanlara da uygulanır. Hayvan üzerinde mülkiyet ve bazı koşullarla intifa hakkı sahibi (TMK m.819/II) tasarrufla bulunabilir. TBK’nda satıma konu hayvandaki ayıp özel olarak düzenlenir (m.224). Çiftlik Hayvanlarının Refahına İlişkin Yönetmelik’de hayvanlar üzerinde mülkiyet hakkı açıkça kabul edilmiştir (m.4/I/h).

⁴⁰ **Acabey**, M. Beşir: “Hayvanların Çevreye Verdikleri Zararlardan Doğan Sorumluluk”, Prof. Dr. İrfan Baştuğ Anısına Armağan, Ankara 2001, s. 102-103. **Koçhisarlıoğlu/Söğütlü Erişgin**, s. 1693. **Yılmaz**, s. 220. **Gürpınar**, s. 192.

a. Ev Hayvanları

Ev hayvanı (ya da HKK'ndaki terim ile **ev ve süs hayvanı**), evcil hayvanın bir alt türüdür. Evcil olmayan hayvan, örneğin yabani hayvan, ev hayvanı olamaz. HKK'na göre; ev (ve süs) hayvanı; insan tarafından özellikle evde, işyerinde ya da arazisinde özel zevk ve refakat amacıyla muhafaza edilen veya edilmesi tasarlanan, bakımı ve sorumluluğu sahiplerince üstlenilen her türlü hayvanı ifade etmektedir. Öyleyse yalnızca kedi, köpek değil, at, midilli gibi başka hayvanlar da ev hayvanı sayılabilir, burada nesnel değil öznel bir ölçüt getirilmiştir⁴¹.

Avrupa Sözleşmesi'nin Giriş bölümünde ev hayvanlarının, yaşam kalitesine katkılarına, toplum için taşıdıkları öneme ve yabani fauna örneklerinin ev hayvanı olarak muhafaza edilmelerinin desteklenmemesi gerektiğine değinilmiştir. Bu sözleşmede “ev hayvanı”; *insan tarafından özellikle evde, özel zevk ve refakat amacıyla muhafaza edilen veya edilmesi tasarlanan her türlü hayvan* olarak ifade edilmiştir (m.1/1). Sözleşmeye göre başboş hayvan da ev hayvanı olarak değerlendirilebilir. Kanımızca, Avrupa Sözleşmesi'nde kullanılan “ev hayvanı” ile HKK'da geçen “ev ve süs hayvanı” kavramları birbirinin aynıdır. Tanımlardan da anlaşılacağı gibi yemek amaçlı beslenen bir hayvan ev hayvanı sayılamaz.

Yeri gelmişken belirtmek isteriz ki hayvanlarla ilgili uluslararası andlaşmanın kanundan hiyerarşik olarak üst olması için o uluslararası andlaşmanın bireyin çevre hakkını (sağlık, sürdürülebilirlik bakımından) genişletiyor, daha kapsamlı koruyor olması gerekir⁴². Aksi takdirde temel haklar

⁴¹ Nitekim, “Ev ve Süs Hayvanlarının Ticari Olmayan Hareketlerinde Uygulanacak Hayvan Sağlığı Şartlarına Dair Yönetmelik “ bakımından ev (ev ve süs hayvanı; sahiplerinin ya da sahipleri adına sorumluluğunu almış kişilerin yanında bulunan, üçüncü bir şahsa satışı ya da devredilmesi amaçlanmayan arılar, kabuklu hayvanlar ve kümes hayvanları haricindeki omurgasızlar, amfibik hayvanlar, köpek, kedi, gelincik, süs balıkları, sürüngen, kemirgen, evcil tavşan ve tüm kuşları ifade eder (m.4/I/ç).

⁴² Hayvanlar hakkında bazı uluslararası andlaşmalar bulunmaktadır. Yukarıdaki tespiti-mize göre bunlar çevre hakkı ile yani Anayasa'da düzenlenen temel haklardan biri ile ilgili olduğu için Anayasa'nın 90. maddesine göre kanunun üstünde olduğu söylenebilir. Nitekim, Anayasa'nın 90. maddesinde temel hak ve özgürlüklere ilişkin olan ve usulünce yürürlüğe girmiş olan uluslararası andlaşma ile kanun hükmü arasında bir çatışma olduğu durumlarda uluslararası andlaşma hükümlerinin esas alınacağı belirtilmiştir.

bakımından daha geniş özgürlük⁴³ getiren düzenlemenin uygulanması gerekir. Örneğin, Avrupa Sözleşmesi'nin sokak hayvanlarının yaşam hakkını daraltması karşısında HKK'nun uygulanması kabul edilebilir. Bu nedenle somut olayda, özgürlüğü genişleten düzenleme tercih edilmelidir.

Ev hayvanı ve aşağıda göreceğimiz kontrollü hayvanının doğal yaşama ortamlarına tekrar uyum sağlayamayacak durumda olanları terk edilmez, yapısına uygun olmayan, besin bulamayacağı yere bırakılamaz (Av. Söz. m.3, HKK m.5/son). Ancak, hayvan bakımevlerine teslim edilebilir ve yeniden "sahiplendirme" yapılabilir (HKK m.5/son). Yasağa rağmen terk edilen hayvanların, özellikle yazlık yerlerde ormanlara terk edilen köpeklerin başkası tarafından muhafaza edilmeleri mümkündür, muhafaza eden, hayvanın özelliklerine uygun bir ortam sağlamalıdır.

Hayvanın, ona bakan kişiyi terk etmesi de mümkündür. Bu durumda vahşileşip kendisini gözetene dönmeyen evcil (fıkroda geçen "ehlileştirilmiş" ifadesi yukarıda açıkladığımız "evcil" hayvanı ifade eder) hayvan "sahipsiz" hale gelir (TMK m. 768/II). Bize göre Kanun Koyucu bu hükümlerle, hayvanın iradeye sahip olduğunu zımnen de olsa kabul etmiştir. Öğretideki bir fikre göre, vahşileşmiş olmak, *tekrar içinde yaşadığı doğal ortama dönmektir*. Nitekim TMK m.768/III'de arıların "sahipsiz mal" sayılabilmesi için sahibine geri dönmeyecek şekilde uzağa, doğal ortamına dönmüş olma koşulu aranmıştır, bu nedenle kedi, köpek gibi ev hayvanları vahşileşemeyecekleri için "sahipli eşya" rejimine tabi olacaklardır⁴⁴.

Kanımızca, muhafaza eden kişi yükümlülüklerine aykırı davranır ve hayvan onu terk ederse, üçüncü bir kişi tarafından muhafaza edilebilir, beslenebilir, bu durumda hayvanın vahşileşmesi aranmaz. İsviçre'deki, ev hayvanları üzerinde, kazandırıcı zamanaşımını beş yıldan iki aya indiren deği-

Ancak maddenin amacı özgürlükleri genişletmek ise somut olaya göre değerlendirme yapılmalıdır.

⁴³ Sağlıklı çevrenin sağlıklı hayvan unsurunu da içerdiğini hatırlatalım.

⁴⁴ **Esener, Turhan/Güven, Kudret:** Eşya Hukuku, Yetkin Yay., Ankara 2012, s. 315. Evcil bir hayvanın yalnızca sahibinden kaçmış olması onu sahipsiz hale getirmez, ancak bu hayvan tekrar vahşileşirse sahipsiz hale gelir (**Oğuzman, M. Kemal/Seliçi, Özer/Oktay-Özdemir,** Saibe: Eşya Hukuku, Filiz Kitabevi, 17. Baskı, İstanbul 2014, s. 751).

şikliği (ZGB 728/I bis), mülkiyet hakkının kazanıldığını kabul etmemekle birlikte, yerinde gördüğümüzü söyleyebiliriz.

Bize göre, ev hayvanları üzerindeki hak, mülkiyet hakkı değildir. Ev hayvanları özgürdürler ancak muhafaza eden kişiler onları korur gözetirler, bir tür vasilik yaparlar. Hayvanları bulduran kişiler onların çıkarlarını vasileri gibi gözetmek yükümlülüğündedirler. Bu yükümlülüklerini yerine getirdikleri sürece üçüncü kişiler hayvanın bakımını üstlenemez, onu vasisinden ayıramazlar.

Aynı zamanda, muhafaza eden kişi ile ev hayvanı arasındaki duygusal ilişki nedeniyle, ev hayvanına yapılacak müdahaleler muhafaza edenin kişilik hakkına saldırı niteliğinde görülebilir. Öğretide de bu zararların normatif zarar olarak görülüp, maddi zarar yanında manevi zarar olarak talep edilebileceği belirtilmektedir.⁴⁵ Şayet üçüncü kişi, muhafaza eden hayvana kötü davrandığı için, o hayvanı alır ve beslemeye başlarsa bu müdahale, üstün özel yarar biçiminde bir hukuka uygunluk nedeni olabilir (TMK m.24/II). Bu hal dışında ev hayvanını muhafaza eden, müteceviz üçüncü kişilere karşı TMK m.25’de belirtilen davaları açabilir, ancak bu davalar hayvanın haklarıyla çelişmemelidir. Ayrıca ev hayvanı, hırsızlık suçuna konu olamayacağından, onu muhafaza edenden ayırmak bir suç olarak düzenlenmelidir.

Görüşümüz HKK ve Avrupa Sözleşmesi hükümleriyle de uyumludur. Nitekim, Kanunun 4. ve 5. maddelerine göre de evcil hayvanlar, türüne özgü hayat şartları içinde yaşatılmalı, barındırılmalı, korunmalı, beslenmeli, rahatları, sağlık koşulları sağlanmalıdır. Sözleşmenin 4. maddesine göreyse ev hayvanını muhafaza edecek kişi, hayvanın sağlığına, refahına; hayvanın cinsi ve ırkına bağlı olarak davranış gereksinimlerine göre barınak ve bakım sağlamalıdır. Muhafaza eden, yeterli ve uygun gıda, su vermekle, hareketi için uygun imkânları sağlamakla, kaçışını önleyecek tüm makul tedbirleri almakla yükümlüdür. Bu yükümlülüklerini yerine getirmeyen kişinin hayvanı muhafaza etmesine izin verilmez. Ayrıca bakan kişi yükümlülüklerini yerine getirmesine rağmen hayvan esarete alışmazsa, ev hayvanı olarak muhafaza edilemez. Öyleyse kuşun evde beslenmesi, türüne özgü hayat şartı

⁴⁵ Aktaran **Zevkliler**, Aydın: Paket Tur Sözleşmeleri ve Normatif Zarar, Prof. Dr. İlhan Ulusan’a Armağan, İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 15, Sayı 2, Temmuz 2016, Cilt 3, Seçkin Yay., ss. 799-821, s. 808.

sayılamayacaksa veya Saint Bernard, Sibiryalı kurdu gibi türlerin Antalya, İzmir gibi sıcak yerlerde muhafazası onlara eziyet verecekse bu hayvanların muhafaza edilememeleri gerekir.

Ev hayvanlarının muhafaza edilmesi için hayvanın bakımıyla ilgili bilgi sahibi olma koşulu bulunmamaktadır. HKK m.5’de belirtilen, hayvan bakımıyla ilgili yaygın eğitim programına katılma zorunluluğu, “sahiplenmenin” ön koşulu değildir. Bu programlara katılanlar da katılmayanlar da hayvanın ihtiyaçlarına ve çevrenin güvenliğine dikkat etmek zorundadır. HKK’nun özensiz hazırlandığının bir başka kanıtı olan bu madde karışıklığa yol açmaktadır. Eğitim programına katılarak sertifika almak yalnızca ev hayvanı satan kişiler bakımından zorunludur (HKK m.14/I/c).

Kanımızca kafes içinde olsun olmasın, ev hayvanı ve yabani hayvan ticaretinin tamamen yasaklanması ve bu hükmün Kanundan çıkartılması zorunludur⁴⁶. Bilindiği gibi hayvanlar kafeste tutulduklarında ruhsal bakımdan acı çekerler, bu durum onların gelişmelerini, sosyalleşmelerini ağır ve kötü şekilde etkiler⁴⁷. Hayvanların hapsedilmesi sorunu; “pet shop” olarak anılan ev hayvanı dükkanlarında satılan hayvanlar kadar, çiftlik hayvanları ve hayvanat bahçesi hayvanları bakımından da önemlidir.

Avrupa Sözleşmesi’nin 6. ve HKK’nun 14/I/d maddesi, 16 yaşından küçükler ev hayvanı satmayı yasaklar. Sözleşmede hiçbir ev hayvanının ebeveynlerinin veya ebeveyn sorumluluğu taşıyan diğer şahısların açık rızası olmaksızın 16 yaşın altındaki kimselere satılmayacağı, Kanunda ise ev hayvanlarını 16 yaşından küçükler satmanın yasak olduğu düzenlenmiştir⁴⁸. Bu yasak sözleşmenin geçerliliğine ilişkin değildir, geçerlilik sorunu genel hükümlere göre değerlendirilir⁴⁹. Yasağın yaptırımı, satıcının ödemek zorunda kalacağı idari para cezasıdır (HKK m.28/I/k).

⁴⁶ *Alman Usul Yasası’nda hayvanların yalnız haczedilemeyecekleri değil satılmayacakları da düzenlenmiştir Sungurbey*, s. V VI.

⁴⁷ Avusturya’daki Hayvan Koruma Kanunu 31/V bu nedenle kedi, köpek gibi hayvanların dükkanlarda iş nedeniyle tutma veya sergilenmesini yasaklar.

⁴⁸ Bu iki düzenleme arasında çelişki olduğu, Kanun’daki düzenlemenin Avrupa Sözleşmesi’ne uygun olması gerektiği belirtilerek verilen teklif TBMM Genel Kurulu’nda kabul edilmemiştir.

⁴⁹ Onaltı yaşından küçüklerle yapılan hayvan satışına ilişkin sözleşme küçükü bağlamaz, askıda hükümsüzdür, yoksa kesin hükümsüz değildir. Onaltı ve 17 yaşındaki sınırlı

Ev hayvanlarıyla ilgili diğer bir yasak, haciz yasağıdır. HKK’nda ticari amaç güdülmeyen bilhassa ev ve bahçesi içerisinde bakılan ev ve süs hayvanlarının, sahiplerinin borcundan dolayı haczedilemeyecekleri düzenlenmiştir (m.5). Hatırlamak gerekir ki, HKK’na göre ev hayvanına “işyeri”nde de bakılabilir, kanımızca ev hayvanı işyerinde olsa da haczedilemez, aksi sonuç Kanun’un amacına aykırı olur.

Bu maddenin zıt anlamından hareketle, ticari amaç güdülen beslenen hayvanların; kesim hayvanı, işçi hayvan gibi, haczinin engellenmediği görülmür. İcra İflas Kanunu’nun 82. ve 83. maddelerindeki istisnalar dışında bu hayvanlarının haczi mümkündür. Fakat, ticari amaç güdülmese de ev hayvanı dışında kalan tüm hayvanların, “sahip”lerinin borcundan dolayı haczedilebileceği sonucuna varılamaz.

Hayvan muhafaza edenlerin önemli bir sorumluluğu, gözetimleri altında bulunan hayvanı başkalarının hayatı veya sağlığı bakımından tehlikeli olabilecek şekilde serbest bırakmamak veya bunların kontrol altına alınmasında ihmal göstermemektir. Bunun aksine hareket eden kişi, altı aya kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır (TCK m. 177). Eskişehir’de, bu suçu işleyen faile, "Köpeğime gereği gibi sahip çıkmadığım ve bu nedenle başkasını ısırdığı için bu cezayı aldım. Aynı hataya siz düşmeyin" ifadelerinin yer aldığı broşürleri dağıtma “ceza”sı verilmiştir⁵⁰.

ehliyetsizler için de sonuç aynıdır. Yargı kararıyla ergin olmuş 15 yaş ve üstündeki kişilerin yaptığı hayvan satışı sözleşmesi ise her iki tarafı da bağlar. Kanımızca, Avrupa Sözleşmesi ve HKK’nda yer alan bu hükümler 16 yaşından küçüklerin kendi tasarruflarında olan (örneğin yasal temsilcilerinin izni ile çalışarak kazandıkları para gibi) malvarlıkları ile yaptıkları satış sözleşmeleri bakımından da sözleşmenin geçerliliğine etki etmez.

⁵⁰ Eskişehir 4. Sulh Ceza Mahkemesi hakimi tarafından “Denetim süresi içinde CMK 231/8-c bendi gereği denetimli serbestlik bürosunca temin edilip ‘Köpeğime gereği gibi sahip çıkmadığım ve bu nedenle başkasını ısırdığı için bu cezayı aldım. Aynı hataya siz düşmeyin’ yazısının büyük puntolarla yazılıp 500 adet çoğaltılarak bir defalığına mahsus olarak, bu basılı broşür bitinceye kadar, sanık tarafından kendi köyündeki her eve ve Eskişehir Hamamyolu Caddesi’nde hafta içi saat 16.00-17.00 arası oradan geçen vatandaşlara bu broşürleri dağıtmak tedbiri ile yükümlü tutulmasına karar verilmiştir.” <http://www.dunya.com/gundem/kopegini-sahipsiz-birakan-vatandasa-iliginc-ceza-haberi-234876> (ET. 19.01.2017).

Kanımızca bu cezalar çok hafiftir. Kişi, muhafaza ettiği hayvanın çevreye rahatsızlık vermemesi için her türlü tedbiri almalıdır. Hayvanların Korunmasına Dair Uygulama Yönetmeliği'nin 10/I. maddesinde ev ve süs hayvanı veya kontrollü hayvanı bulunduranlar ile yeni hayvan sahipleneceklerin görev ve sorumlulukları düzenlenmiştir. Bu düzenlemede **çip, veteriner kontrolü, dışkıları toplama ve kaybolan hayvanları bildirme zorunluluklarına yer verilmektedir**. Ev ve Süs Hayvanlarının Ticari Olmayan Hareketlerinde Uygulanacak Hayvan Sağlığı Şartlarına Dair Yönetmelik'te de çip zorunluluğuna ilişkin hükümler vardır (m.5, 10). Mikroçip ve dövme uygulaması Belçika, Danimarka, Almanya, Hollanda ve İsveç'te de uygulanmaktadır⁵¹. Bu ülkelerde kayıt zorunluluğu vardır ve uygulamadan yerel yönetimler sorumludur. İspanya, Portekiz ve AB'ye yeni üye olan ülkelerde de yeterli seviyede denetim yapılamadığından Ülkemizdekilerle benzer sorunlar yaşanmaktadır. Mikroçip ve dövme uygulamalarının yaygınlaştırılması, hayvanların yararına olacaktır.

b. Kontrollü - Başiboş (Sokak) Hayvanlar(ı)

Bir ev hayvanının sorumluluğu gerçek ya da tüzel kişi veyahut bir kurum ya da kuruluş tarafından üstlenilmişse, hayvanın bakımı, aşıları, periyodik sağlık kontrolleri yapılıyorsa, hayvan işaretlenmiş, kayıt altında ise bu şekilde sahiplenilen **ev hayvanına** kontrollü hayvan denir (HKK m.3/I/j).

Kontrollü ev hayvanlarının karşısındaki grubu başiboş (sokak) hayvanlar(ı) (*stray animals*) oluşturur. Başiboş hayvanlar; barınacak yeri olmayan veya sahibinin ya da koruyucusunun ev ve arazisinin sınırları dışında bulunan ve herhangi bir sahip veya koruyucunun kontrolü ya da doğrudan denetimi altında bulunmayan evcil hayvanlardır (HKK m.3, aynı yönde Avrupa Sözleşmesi m.1/5)⁵². Maddede geçen "ev", hayvanın barındığı, insana uygun evdir, "hayvanın evi" değildir. Yine tanımdan anlaşıldığı gibi sokakta yaşa-

⁵¹ Birleşmiş Milletler Food and Agriculture Organisation ile AB Bakanlığı Tarım ve Balıkçılık Bakanlığı Raporları (<http://www.ab.gov.tr>).

⁵² T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, Avrupa Birliğinde Hayvanların Korunması ve Hayvan Refahı, Ankara 2011, http://www.ab.gov.tr/files/Tar%C4%B1m%20ve%20Bal%C4%B1k%C3%A7%C4%B1l%C4%B1k%20Ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1/hayvan_haklari_hayvanlarin_korunmasi_ve_refahi.pdf (ET:09.09.2016), s. 2.

yan, evsiz insanların kontrolü altında bulunan hayvan, başıboş hayvan değil, kontrollü hayvanıdır. Düzenli olarak evde yaşayıp bazı zamanlarını sokakta geçiren kediler, muhafaza edenin doğrudan kontrolünden bir süre çıkmış olsalar da başıboş sayılmaz.

Başıboş hayvanların belirli bir bakıcısı yoktur ancak bunlar kamu malı da değildir, yalnızca, Kanunun görev verdiği bakanlık ve yerel yönetimlerin sorumluluğunda olan canlılardır. Bu hayvanların verdikleri zarardan ilgili idare sorumlu olmalıdır. Her ilde valinin başkanlığında toplanan bir il hayvanları koruma kurulu bulunur. Bu kurul hayvanların korunması ve mevcut sorunlarının çözümüne yönelik çalışmalar yapar (HKK m.15).

Yerel yönetimlerin başıboş hayvanların barınması, beslenmesi, rehabilitasyonu, aşılması ve kısırlaştırması için yapacakları harcamalara Bakanlık tarafından mali destek sağlanması öngörülmüştür (HKK m.19). Yerel yönetimler, gönüllü kuruluşlarla işbirliği yaparak; sahihsiz ve güçten düşmüş hayvanların korunması için hayvan bakımevleri ve hastaneler kurarak onların bakımlarını ve tedavilerini sağlar, eğitim çalışmaları yapar (HKK m.4/j).

Geçici bakımevlerine getirilen hayvanların sahiplendirilmesi için belediye tarafından ilân panolarında, internet sitesinde ve diğer tüm yayın organlarında duyuru yapılır ve sahiplendirilme teşvik edilir. Geçici bakımevlerinde on gün süre ile gerekli duyurular yapıldığı halde sahiplendirilemeyen hayvanlar; kontrolleri, aşıları ve tıbbî müdahaleler ile kısırlaştırılmaları yapıldıktan ve operasyon yaraları kapandıktan en az yedi gün sonra kayıt altına alınıp, müdahale görmüş olduklarını gösteren işaretleri üzerlerinde olacak şekilde, veteriner hekimin onayı ile **alındıkları ortama geri bırakılır**. Hayvanların, ilgili belediye sınırları dışındaki bir ortama, ormanlık alana veya diğer yabani yaşam alanlarına bırakılması yasaktır.

Görüldüğü gibi hukukumuzda başıboş hayvanların tedavi ve kısırlaştırmaları tamamlandıktan sonra buldukları ortama bırakılmaları gerekir. Yani sokak hayvanları kural olarak özgürdür. Bu kuralın tersine çevrilmesi, hayvanların sokaktan toplanması kanımızca insafli ve mantıklı bir davranış olamayacaktır. Sokak hayvanı sayısı bazen aşırı artış gösterebilir. İzmir’de 90 bin ila 300 bin arası sokak hayvanı olduğu tahmin edilmektedir. **Bu hayvanlar toplanacak olursa öncelikle uysal olanlar, insana yaklaşanlar kafese konulacaktır. Bu durumda insan için tehlikeli olabilecekler dışa-**

rıda, tehlikesizler “içeride” bulunacak, amaca ters bir durum ortaya çıkacaktır. Gaye, sokak hayvanı sayısının azalmasını sağlamak mıdır, yoksa sağlıklı, zararsız, kayıt altına alınmış sokak hayvanı sayısını oran itibariyle artırmak mıdır? Özellikle sokak hayvanları bakımından, sahiplendirilmeleri ve ticaretlerinin önlenmesi en doğru çözüm olarak görülmektedir.

Sokak hayvanı besleyenler, o hayvanı muhafaza etmek isterlerse hayvan artık kontrollü ev hayvanı olur. Her halükarda, hayvan üzerinde aynı bir hak söz konusu olmaz.

Diğer yandan sokakta başıboş hayvan besleyen, hayvanın, örneğin köpeğin verdiği zararlardan sorumlu tutulamaz. Her ne kadar, TBK m.67/I; “Bir hayvanın bakımını ve yönetimini sürekli veya geçici olarak üstlenen kişi, hayvanın verdiği zararı gidermekle yükümlüdür” şeklindeyse de, fikrimize göre sokakta kedi, köpeklere yalnızca mama ve su veren kişilerin madde kapsamında değerlendirilmemesi gerekir. Nitekim bu hayvanların fiilen kontrol edilmeleri söz konusu değildir. Diğer yandan bunları besleyen kişiler ahlaki bir görev yerine getirmekte olup, bu durumdan menfaat elde etmezler. Ayrıca, hayvanın yalnızca bakımını geçici bir süre üstlenmekte olup, yönetimini üstlenmemektedirler. Bu nedenlerle de maddenin aradığı sorumluluk koşulları gerçekleşmez.

Sokak hayvanlarına bakan kişiler yaptıkları giderleri belediyelerden talep edebilir mi? Almanya’da bir veteriner hekim, sokakta bulduğu kediyi tedavi etmiş ve tedavi masraflarını vekaletsiz iş görme hükümleri uyarınca belediyeden talep etmiş, davası kabul edilmiştir⁵³. Bize göre, belediyeden istenebilecek masraf zorunlu ve önemli miktarda olmalı, sokak hayvanlarına yapılan küçük miktardaki yardımlar için belediyeye başvurulamalıdır. Vekaletsiz iş görme hükümlerine göre başvurulması halinde ise, belediyenin sorumluluğu TBK m.530’a göre belirlenmelidir. Belediyenin işin görülmesini yasaklayarak sorumluluktan kurtulamaz, aksi sonuç hukuka ve ahlaka aykırı olur (TBK m.527/II).

⁵³ Verwaltungsgesicht Göttingen, Urteilvom 19.05.2010 – 1 A 288/08 www.rechtslupe.de/verwaltungstrechtaufwendungsatzanspurch-eines-tierartztes-319605 (ET: 10.11.2016).

c. Tehlikeli Evcil Türler

Evcil hayvanların diğer alt türü, tehlikeli türlerdir. Bunlar aslında ev hayvanlarıdır ancak insan ve hayvanlara zarar verdikleri için üretilmesi, muhafazası, Ülkeye girişi, satışı ve reklamının yapılması, takas edilmesi, sergilenmesi ve hediye edilmesi yasaktır. Bu yasağa uymayanlar idari para cezasına çarptırılır.

Bu türler Kanunda örnekseyici olarak sayılmıştır. Pitbull Terrier, Japanese Tosa gibi (HKK m.14/I/1). Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından bu türlere daha sonra Fila Brasileiro, Dogo Argentino ve bu ırkların melezleri de eklenmiştir. Kaplan, aslan, zehirli yılan gibi hayvanlar da tehlikeli olabilir ancak fikrimize göre, bunlar yabani hayvan olduklarından; muhafazaları, “sahiplenilmeleri”, “satılmaları”, “hediye edilmeleri” vs., zaten yasaktır.

Tehlikeli evcil türler üzerindeki hak da ev hayvanları gibidir. Ancak bu türleri bulunduranlar hayvanları koruma kuruluna bildirimde bulunmalı, gezdirilmelerinde ve muhafazalarında, Bakanlık tarafından belirlenen kurallara uymalıdır.

d. İşçi Hayvanlar

(1). Refakat veya Tedavi Amaçlı Kullanılan Hayvanlar

Bazı ev hayvanları insanların eksik olan duyularını tamamlar, onlara rehberlik eder. Bazıları ise hastaların rehabilitasyonunda yardımcı olur. Örneğin görme engelli kişinin görme duyusu yerine geçen rehber köpekler, rehabilitasyonda yardımcı olan yunuslar böyledir. “Refakat veya tedavi amaçlı kullanılan hayvanlar” olarak tanımlayabileceğimiz bu hayvanların beslenmesine getirilecek yasak, öğretiler, engelli kişinin kişilik hakkına hukuka aykırı bir müdahale olarak görülmektedir⁵⁴. Yunuslar gibi yabani hayvanların rehabilitasyonda kullanılmaları, bunların yararları, alternatif yöntemler ve hayvanlar üzerindeki olumsuz etkiler göz önünde bulundularak değerlendirilmelidir.

⁵⁴ Uçkan, s. 2874.

(2). Diğer İşçi Hayvanlar

Güçleri veya özel yetenekleri ile ekonomik değeri olsun olmasın, bir işin görülmesine katkıda bulunan hayvanlar işçi hayvanlardır. Örneğin, polis köpeği, deprem, çığ gibi doğa olaylarında kurtarma köpekleri, filmlerde rol alan şempanze, arabayı çeken at, kesim amaçlı olmaksızın beslenen damızlık boğa, yalnızca sütü ya da yünü için beslenen hayvan gibi^{55 56}. Bu hayvanlar evcildir ama ev hayvanı olmayabilir, refakat veya tedavi amaçlı hayvanlar ise genellikle ev hayvanıdır.

Yabani hayvanların sirklerde, hayvanat bahçelerinde, akvaryumlarda, yunus parklarında gösterilerde kullanılması, bunlar üzerinden para kazanılması, hayvanların eğlence için kullanılmayacağını belirten, hayvanların seyrettirilmesi, gösterilerde kullanılmasını hayvan onuruna aykırı gören Evrensel Bildiri'yle ters düşmektedir (m.10). Maalesef Kanunumuz bu eylemleri açık ve kesin şekilde yasaklamamıştır, zaten yasaklamış olsa da bu işleri yapanların idari para cezasını ödeyerek işlerine devam edeceklerini tahmin etmek zor olmaz. Kanun'un değiştirilmesi zorunluluktur.

(3). İşçi Hayvanların Özel Hakları ve Üzerlerindeki Hak

Hayvanların bir işte çalıştırılmaları için eğitilmelerinin de sınırları vardır. Öncelikle, folklorik amaçlar dışında⁵⁷, canlı hayvan dövüştürmek yasak olduğundan (HKK m.11), hayvanların bu amaçla eğitilmesi yasaktır⁵⁸. İkinci olarak hayvanlar, doğal kapasitesini veya gücünü aşacak şekilde veya yaralanmasına, gereksiz acı çekmesine, kötü alışkanlıklara özendirilmesine

⁵⁵ Arılar da işçi hayvanlardan sayılabilir. Bu hayvanlara çeşitli ülkelerin hukuk düzenlerinde özel önem verilmiştir (örneğin TMK m.752, 774).

⁵⁶ Eskiden sokaklarda oynatılan ayılar da vardı, neyse ki bu gösteriler artık pek görülüyor.

⁵⁷ Folklorik amaca yönelik, şiddet içermeyen geleneksel gösteriler, Bakanlığın uygun görüşü alınarak il hayvanları koruma kurullarından izin alınmak suretiyle düzenlenebilir (HKK m.11).

⁵⁸ Almanya'da dövüş köpeği muhafaza edebilmek için emniyetten izin ve ehliyet alınmalıdır. Bu ehliyetle ve ağızlıklı olarak dövüş köpeği gezdirilebilir aksi davranış cezai yaptırıma tabidir. Dövüş Köpeklerin Tutulmasına ilişkin Yönetmelik (m.3)
<https://im.baden-wuerttemberg.de/fileadmin/redaktion/m-im/intern/dateien/pdf/Kampfhundeverordnung.pdf> (ET: 12.12.2016).

neden olacak yöntemlerle eğitilemez (HKK m.11, aynı yönde Avrupa Sözleşmesi m.7). Kanunda, “gereksiz acı çekmesine neden olacak yöntemlerle” eğitilemeyeceği belirtilse de, katıldığımız görüşe göre hayvanların yalnızca ödüllendirme yöntemi ile eğitimine izin verilmeli, cezalandırma yöntemi yasaklanmalıdır⁵⁹, hayvanlar uyuşturucu bulmak için uyuşturucu bağımlısı yapılmamalıdır.

İşçi hayvanların çalışma koşulları ve dinlenme hakları eski zamanlardan beri düzenlemelere konu olmuştur. Örneğin III. Murat zamanında, haftada bir gün dinlenme hakkı tanınmış, ayrıca gün batımından sonra çalıştırılmaları ve aşırı yük taşımaları yasaklanmıştır⁶⁰. Bu haklar Evrensel Bildirge’de de kabul edilmiştir (m.7)⁶¹. Alman veteriner birliği, görme engellilerin yanında tedavi, refakat amaçlı bulunan köpeklerin de dinlenme saatlerine ihtiyaç duyduklarını belirtmektedir⁶². Aynı durum polis atları, köpekleri ve psikolojik tedavi amaçlı kullanılan yunuslar için de geçerlidir. Arama-kurtarma köpekleri deprem sonrası sınırlı süre çalıştırdıktan sonra psikolojik tedavi görürler. Hayvanların, ticarî film çekimi ve reklam işlerinde çalıştırılması özel izne tabidir (HHK m.10/V), bu çekimlerde; acı, ıstırap ya da zarar görecektir şekilde çalıştırılmazlar (HHK m.10/VI).

Görüldüğü gibi işçi hayvanlar üzerinde, önemli ölçüde sınırlandırılmış atipik bir intifa hakkı vardır. Kişi, işçi hayvanı çalıştırıp, mümkün olduğu ölçüde gücünden ve ürünlerinden yararlanıp, bunların maliki olabilir. Ancak, bu intifa hakkı hayvanın acı çekmeme, dinlenme, beslenme gibi hakları ile sınırlı olduğu gibi, aşağıda göreceğimiz emeklilik hakkı nedeniyle süre ile de sınırlı olabilir.

e. Emekli Hayvanlar

Refakat veya tedavi amaçlı kullanılanlar dışındaki işçi hayvanlar, çalışamayacak hale gelmişse emekli (güçten düşmüş) hayvan olurlar. Çalışmayacak hale gelme ihtiyarlık sebebiyle ya da bulaşıcı salgın hastalık, sakat-

⁵⁹ **Ertaş**, Hayvan Hakları, s. 326.

⁶⁰ **Ertaş**, Hayvan Hakları, s. 311.

⁶¹ “Çalışan hayvanlar iş süresi ve yoğunluğunun sınırlandırılması ve güçlerini artırıcı bir beslenme ve dinlenme hakkına sahiptir.”

⁶² Merkblatt Nr . 134 TVT Tierärztliche Vereinigung für Hunde

lanma, yaralanma ve hastalanma gibi nedenlerle olabilir. Kanun emeklilik hakkını yalnızca binek ve yük hayvanlarına tanımıştır (HKK m.3/I/g), bu hayvanlar çalıştırılmazlar (HKK m.6). Kanun, emekli hayvanların devirlerini, öldürmek amacı dışında yasaklamış (HKK m.10/VIII), belki de kendilerine iyi bakmayan sahiplerinin elinde acıları artarak ölmelerinin yolunu açmıştır.

Kanımızca bu hayvanlar da özgürdür, ihtiyaçlarına aykırı şekilde kafeste (her türünde) tutulamazlar. Özellikle güçten düşen veya ihtiyaç duyulmayan, gereği gibi bakılmayan at ve eşeklerin kendileri için daha uygun bir yaşam ortamı sağlayacak ise, doğaya bırakılmaları (bir anlamıyla yılkı atları gibi) gerekebilir.

Yukarıda değindiğimiz gibi yabani hayvanların, işçi hayvan olarak kullanılmayacakları için emekli olmaları da söz konusu olmaz. Fakat, yasağa rağmen sirklerde, hayvanat bahçelerinde çalıştırıldıkları tespit edildiğinde, rehabilite edilerek doğal ortamlarına bırakılmaları, bu mümkün değilse özel parklarda yaşatılmaları gerektiğini düşünüyoruz.

f. Kesim (Çiftlik) Hayvanları

Kesim ya da Kanun'un ifadesiyle "gıda amaçlı kesim" hayvanları (HKK m.3); etinden sütünden, tüyünden, postundan yararlanmak amacıyla beslenen evcil hayvanlardır. Bu hayvanlarının üretimlerinin artmasını ve ürünlerinin gerçek değerinin üreticinin eline geçmesini sağlamak Devlet'in görevlerindedir (Anayasa m.45). Bu hayvanları çiftlik hayvanı olarak da adlandırabiliriz. Nitekim, Çiftlik Hayvanlarının Refahına İlişkin Yönetmelik'de⁶³ çiftlik hayvanı; ürününden ve hizmetinden yararlanmak üzere bakılan veya yetiştirilen hayvan" olarak tanımlanır (m.4/I/e). Ancak, kesim amacı olmaksızın, çiftlik işlerinde yalnızca gücünden yararlanan at gibi hayvanlar işçi hayvanlardır.

Kesim hayvanları da çalışmada belirttiğimiz haklara sahiptir ancak, yaşam haklarını, doğal ömürleri süresince kullanılmalarına izin verilmeyebilir. Bu hayvanların kesimi, HKK m.12/I'e göre; "dini kuralların gerektirdiği özel koşullar dikkate alınarak hayvanı korkutmadan, ürkütmeden, en az

⁶³ RG. 23.12.2011 T.

acı verecek şekilde, hijyenik kurallara uyularak ve usulüne uygun olarak bir anda yapılır. Hayvanların kesiminin ehliyetli kişilerce yapılması sağlanır.” Almanya’da Hayvanların Kesimine İlişkin Kanun’da sıcak kanlı hayvanların kesilmeden önce uyuşturulması gerektiği düzenlenmiştir⁶⁴. Dini nedenlerle de olsa, hayvanı bu kurala uymadan, uyuşturmadan kesmek hukuka aykırıdır⁶⁵. Bu esasın Ülkemizde de uygulanması gerekir.

Kesim hayvanları üzerinde, önemli ölçüde sınırlandırılmış atipik bir mülkiyet hakkı vardır. Bunların öldürülmeleri mümkün ise de ne şekilde olacağını, hangi zamanlarda olabileceğini ilgili mevzuat belirlemiştir.

2. Yabani (Vahşi) Hayvanlar

Yabani hayvanlar; “doğada serbest yaşayan evcilleştirilmemiş ve kültüre alınmamış omurgalı ve omurgasız hayvanlar”dır (HKK m.3/h). Bu hayvanların yaşam ortamlarından koparılmaması, özgürlüklerinden yoksun bırakılmaması esastır (HKK m.4/f). Görüldüğü gibi, yabani hayvanlar, hakkı en geniş olan hayvan türüdür. Bunlar doğal çevrelerinde tamamen özgürdür, Alman Medeni Kanunu’na göre doğal yaşam içinde sahipsizdir (BGB 960), İngiltere’de devlet ya da kralın malı olarak görülür⁶⁶.

Kanımızca yabani hayvanlar üzerindeki hak mülkiyet hakkı olamaz. Anayasa’da sıkı şekilde korunan ormanlar, bitki ve hayvanlarla bir bütündür. Ormanlar üzerinde özel mülkiyet kurulamaması, Devlet ormanlarının mülkiyetinin devrolunamaması, ormandaki yabani hayvanlar bakımından da geçerli olmalıdır (AY m.169).

Her ne kadar TMK’na göre, yabani hayvanlar özel koruma altında olmadıkça, üzerlerinde aslen mülkiyet kazanılabilecek sahipsiz mal⁶⁷ olarak

⁶⁴ Gesetz über das Schlachten von Tieren m.1 ve Tierschutzgesetz m.4a.

⁶⁵ BVerwG 3 C 31.93 15.06.1995 <http://www.servat.unibe.ch/dfr/vw099001.html> (ET: 13.12.2016).

⁶⁶ **Dambiec.**

⁶⁷ Sahiplenme ile hak kazanılabilmesi için hayvanın sahipsiz olması, sahibi tarafından terk edilmiş ya da hiçbir zaman sahibi bulunmamış olmalıdır, sahibi tespit edilemeyen hayvan buluntu yolu ile iktisap edilebilir **Ertaş**, Şeref: Eşya Hukuku, Barış Yay. İzmir 2015 (Eşya), s. 490, 491; **Akıpek**, Jale G./**Akıntürk**, Turgut: Eşya Hukuku, Beta, İstanbul 2009, s. 591.

görülsede, kanımızca, bu istisnai bir durumdur. Nitekim Anayasa'da yer alan, çevre hakkına ilişkin 56. ve ormanları koruyan 169. maddeler, yabancı hayvanları da doğrudan kapsamaktadır. Yabancı hayvanlar olmadan, sağlıklı bir çevrenin sağlanması ve ormanların korunması mümkün olmaz.

HKK ve Avrupa Sözleşmesi, yabancı hayvan - evcil hayvan ayrımı yapar ve evcil hayvan dışında kalan hayvanların, yani yabancı hayvanların sahiplenilmesini yasaklar. Hem HKK hem de Avrupa Sözleşmesi, hayvanların acı, ıstırap çekmeyecekleri uygun ortamda bakılması gereğine işaret etmişlerdir. Avrupa Sözleşmesi'nin dibacesinde; ev hayvanlarının, yaşam kalitesine katkılarında, toplum için taşıdıkları öneme değinilerek yabancı fauna örneklerinin ev hayvanı olarak muhafaza edilmelerinin desteklenmesi gerektiği belirtilir. Ev hayvanı olarak sahiplenilemeyecek yabancı hayvanların başka şekilde, örneğin, sirk ya da reklamlarda çalıştırılması, çiftlik hayvanı olarak sahiplenilmesi vs. evleviyetle mümkün olmamalıdır.

HKK'nun 4/f maddesinde ise, yabancı hayvanların yaşam ortamlarından koparılmasının, doğada serbestçe yaşayan bir hayvanın yakalanıp özgürlükten yoksun bırakılmasının esas olduğu belirtilmiştir. Doğal yaşamın asli unsuru olan yabancı hayvanların ticaretinin yasaklanması, kaçakçılığının ağır şekilde cezalandırılması gerekirken, Kanun koyucu yabancı hayvanların ticaretine ilişkin düzenlemeleri yönetmeliklere bırakmıştır (HKK m.10/III). Hayvanları **Koruma** Kanunu'nda yer alan bu hükmün aynı Kanun'daki, hayvanların doğal çevrelerinden uzaklaştırılmaması esasıyla nasıl bağdaştığını anlamak güçtür. Bu durumda, esaslardan hareket etmek, yabancı hayvan ticaretinin hukuka aykırılığını kabul etmek gerekir. Nitekim Çevre Kanunu'nun⁶⁸ 9/f maddesinde biyolojik çeşitliliğin sürdürülmesi bakımından tehdit altındaki hayvan türlerinin korunmasının esas olduğu, bunların mevzuata aykırı şekilde ticarete konu edilemeyecekleri belirtilmiştir.

Sonuç olarak mevzuatımızdaki bu çelişkili hükümlerin, temel haklardan olan çevre hakkı esas alınarak yorumlanması ve yabancı hayvanlar üzerinde herhangi bir hak olmadığını, onların haklarının sağlamanın devletin ve kişilerin yükümlülüğü olduğunu kabul etmek gerekir.

⁶⁸ RG. 18132 S. 11.8.1983 T.

a. Av Hayvanları

Yabani hayvanların bir alt türü av hayvanlarıdır. 4915 sayılı Kara Avcılığı Kanunu'na göre yabani hayvan, sadece suda yaşayan memeliler dışında kalan ve Bakanlıkça belirlenen bütün memelileri, kuşları ve sürüngenleri (m.2/I/5); av hayvanı ise; bu Kanun kapsamında avlanan, korunan ve Bakanlıkça belirlenen listede yer alan hayvanları ifade eder (m.2/I/4). İl Hayvanları Koruma kurulunun görevlerinden bir de av ve yaban hayvanlarının ve yaşama alanlarının korunması ve avcılığın düzenlenmesidir (HKK m.16/I).

TMK'nda av hayvanlarının sahiplenilmesine ilişkin düzenlemeler vardır. Örneğin TMK 768/I'e göre, tutulan av hayvanları, yeniden serbest kalır, tutan kişiler onları gecikmeksizin ve ara vermeksizin aramaz, tekrar tutmak için uğraşmazsa sahipsiz duruma gelirler. Bu durumdaki hayvanlar üzerinde aslen mülkiyet hakkı kazanılabilir. TMK'nda av hayvanı ile neyin kast edildiği belli değildir. Avlanan her hayvan değil, ilgili mevzuatın avlanmasına izin verdiği hayvanlar av hayvanı olabilir. Diğer hayvanlar avlanarak sahiplenilemezler. Canlı olarak avlanan yabani hayvanlar kesilmeyecekse doğal ortamına bırakılmalıdır. Nitekim yabani türlerin doğal ortamlarından uzaklaştırılması, ev hayvanı olarak muhafazası, çalıştırılmaları, gösterilerde kullanılmaları yasaktır.

De lege ferenda, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre için “spor” olarak avlanma istisnasız yasaklanmalı, avlanmanın diğer türleri ise yalnızca doğal dengenin bozulmasını önlemede son yöntem olarak kullanılabilirdir. Hayatta kalmak, beslenmek için avlanma ise mümkün olabilir.

b. Nesli Tükenmekte Olan Hayvanlar

Yabani hayvanların bir kısmının nesli tükenmektedir, bu hayvanlar ayrı bir sınıfı oluşturur. HKK'nda nesli tükenmekte olan hayvanların ve yaşam alanlarının korunmasının esas olduğu belirtilmiştir (HKK m.4/e). Çevre Kanunu'nda da bu hayvanların avlanması, ticarete konu edilmesi, kural olarak, yasaklanmıştır (m.9/f).

c. Hayvanat Bahçesi Hayvanları

Hayvanat bahçelerinde bulunan hayvanlar yabani hayvanlardır. Bu bahçelerin sosyal yaşama, eğitime olan katkılarından söz edilse de hayvan-

lara olan zararları daha çoktur. Adı doğal yaşam alanı da olsa ister geniş ister dar olsun, hayvanat bahçeleri, hayvan onuruna aykırı alanlardır. Bir kaplanın, çakalın ya da ayının doğal yaşam ortamı olmayan alanlara hapsedilip sergilenmesi yukarıda açıkladığımız kurallara aykırıdır. Hukukumuzda bu yerlerle ilgili, Hayvanat Bahçelerinin Kuruluş ile Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik bulunmaktadır. Ancak açıkladığımız nedenlerle Yönetmelik hükümlerini değerlendirmeye gerek görmüyoruz.

Bu konuda, Amerika Birleşik Devletleri ve Arjantin’de açılan bazı davalar dikkat çekmektedir. Bu davalarda kafeste tutulan maymunların eşya olmadıkları, yeterli seviyede idrak edebilme seviyesinde buldukları belirtilerek özgür bırakılmaları talep edilmiş, ABD mahkemesi red, Arjantin mahkemesi kabul kararı vermiştir. **Arjantin mahkemesi, Buenos Aires hayvanat bahçesindeki Sandra adlı 29 yaşındaki Sumatra orangutanının insan olmayan kişi olarak temel haklara sahip olduğunu kabul etmiştir⁶⁹.**

3. Deneysel Hayvanları

Deneysel hayvanları, evcil ya da yabani hayvan olabilir. Bunlar üzerlerine yapılan tartışmalar bir makale boyutunu aşacak düzeydedir. Fransa’da 1890 yılında denek hayvanlara kötü muamelenin yasaklanmasına ilişkin ilk yasa kabul edilmiş, ardından Almanya, Hollanda, ABD. vd. ülkelerde benzer düzenlemeler yapılmıştır⁷⁰.

Hukukumuzda deneysel hayvanlarının ithalat ve ihracatının izne tâbi olduğu düzenlenmiştir (HKK m.10/VII). Bu hayvanlar, etik kuruldan izin alındıktan sonra, bilimsel amaçla, HKK’nun çıkarılış amacına ters düşmeyecek şekilde kullanılabilir (HKK m.9)⁷¹.

⁶⁹ <http://www.wired.com/2013/12/chimpanzee-personhood-non-human-right> (ET: 12.12.2006).

<https://www.welt.de/newsticker/news1/article135043863/US-Gericht-Schimpanzen-haben-keine-Menschenrechte.html> (ET: 12.12.2006).

⁷⁰ Yaşar/Yerlikaya, s. 42.

⁷¹ Hayvan Deneyleri Etik Kurullarının Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik RG. 15.02.2014 T. 28914 S.

Yukarıda bir kısmına yer verdiğimiz hükümlere rağmen günümüzde, hayvanlar üzerinde acı, ıstırap ve eziyet çektiren deneyler yapılmaktadır. Bu durum Evrensel Bildirge'nin 8. maddesine aykırıdır. Deneylerin, bilimsel gelişme ve kamu yararı için gerekli olduğu iddia edilse de, bu deneylerin yararları ve güvenilirliği tartışmalıdır. Hayvanlar üzerinde yapılan deneylerin bilimin gelişmesinde çok az katkısı olduğu söylenmektedir⁷². Örneğin insanlar üzerinde öldürücü etkisi olabilen DDT'nin farelere etkisi olmadığı belirtilir⁷³. Ancak deneylerin tamamen yararsız olmadığı, bazı ameliyat yöntemleri ile organ nakillerinin insan üzerinde uygulanmadan önce hayvanlarda denendiği ve başarıya ulaştığı da bilinmektedir.

Bir canlıya işkence etmeyi hiçbir menfaatin, hakkın meşru gösterebileceğini düşünmüyoruz. Bu nedenle o hayvan için de gerekli ve yararlı olmadığı sürece ameliyat yöntemlerinin geliştirilmesinde hayvanların kullanılmalarmaları gerektiğini; ilaç, kozmetik ve diğer ürünler bakımından deneylerde hayvan kullanımının yasaklanmasını savunuyoruz.

Yürürlükteki hukuk açısından baktığımızda ise, deney hayvanları üzerindeki hakkın mülkiyet hakkı olduğunu, yukarıda belirttiğimiz hayvan haklarının deney hayvanlarına tanınmadığını belirtmek isteriz.

SONUÇ

Hayvanlar, insanlar ve bitkiler döngüsünde birbirine muhtaçtır. Bu bakımdan, tüm canlı hakları gibi, hayvan hakları konusunda da sürdürülebilir, sağlıklı çevreyi koruyan bir hukuki yaklaşımı desteklemek doğru olacaktır. Bize göre hayvan hakkını, kişiler için kabul edilmiş hak kavramından farklı değerlendirmek ve "hukuken korunan ve insana ihlal etmeme yükümlülüğü getiren hayvan çıkarı" olarak tanımlamak mümkündür. Bu bağlamda hayvanları kısmi hukuk öznesi olarak gören hukukçulara katıldığımızı belirtmek isteriz.

Hayvanlar üzerindeki hakkın hukuki niteliği konusundaki görüşümüz, bu hakkın net bir şekilde ifade edilemeyeceği, yukarıdaki hayvan hakkı kavramı ile birlikte ele alınması gerektiğidir. Hem kavramsal, hem de çıkarları

⁷² Schmahmann/Polacheck, s. 255.

⁷³ Ertaş, Hayvan Hakları, s. 317.

dikkate alan gerçekçi ve mantıklı bir yaklaşım bizi sonuca ulaştırabilir. Nitekim, hayvanlar tek tip değildir, bunların doğadaki ve insan yaşamındaki değerleri aynı olmadığı gibi, ilgili hukuk kuralları da tek tip değildir, bu nedenlerle genellemeden kaçınmak zorunludur. Tüm hayvanları aynı başlıkta ele almak yerine, pozitif hukukun yaptığı sınıflandırmayı göz önünde bulundurmak pratik, tutarlı bir yol olacaktır. Özetle, hayvan üzerindeki hak konusu, hayvanın türüne göre ayrı ayrı ele alınmalıdır. Bu uğraş sonucunda ulaşılan sonuç, zaman içinde değişiklik gösterebilir.

Hayvanların türlerine göre inceleme yaptığımızda; yabani hayvanların kural olarak özgür varlıklar olduğunu, fakat av hayvanlarının kanunun sınırları içerisinde avlanabileceğini, bu sınırların, sağlıklı, sürdürülebilir çevre, zorunlu beslenme ihtiyacı göz önünde bulundurularak çizilebileceğini, spor olarak avlanmanın mutlak olarak yasaklamasını, avlanmanın yalnızca beslenme ve doğal dengenin bozulmasını önlemede bir yöntem olarak kullanılabileceğini savunuyoruz. Nitekim, Anayasa'da sıkı şekilde korunan ormanlar, yalnızca bitkilerden değil hayvanlardan da meydana gelmektedir, bu iki unsur bir bütündür. Ormanlar üzerinde özel mülkiyet kurulamaması, Devletin, ormanların mülkiyetini devredememesi (AY m.169) dikkate alındığında, yabani hayvanları özel mülkiyete konu yapmamak doğru olacaktır. Hayvanat bahçeleri, doğal yaşam alanları, sirkler, yunus parkları, akvaryumlar gibi yerler de hayvanın rehabilite edilmesi, korunması dışında hukuka aykırı görülmemelidir.

Evcil hayvanlar bakımından sorun daha karmaşıktır. Bunlar kontrollü ya da başıboş ev hayvanları ise üzerlerinde bir hak söz konusu olmaz, yalnızca muhafaza eden, besleyen kişinin, kişilik hakkına bağlı menfaatleri ve talepleri söz konusu olabilir. Bu kişiler ev hayvanlarının koruyucu vasileridir. Bu vasilere ve özellikle hayvanları koruma gönüllüleri ile derneklerine, hayvan haklarını koruma amacıyla dava açma hakkı tanınmalıdır. Ev hayvanını onu muhafaza edenden ayırmak bir suç olarak düzenlenmelidir.

Refakat veya tedavi amaçlı hayvanlar ile diğer işçi hayvanlar üzerinde onları idare eden, kullanan kişilerin intifa hakkına benzer, diğer kişilere karşı da ileri sürülebilir bir hakları olduğunu ancak haklarının, bu hayvanların çıkarları ile sınırlı bulunduğunu, asgari olarak mevzuatta belirtilen hayvan haklarını sağlama yükümlülükleri olduğunu söyleyebiliriz.

Kesim hayvanları üzerinde ise atipik bir mülkiyet hakkı vardır. Ancak bu hakkın da, hem hukukun mülkiyet hakkının kullanımını sınırlayan hükümleri, hem de hayvanın haklarıyla sınırlandırılmış olduğunu, özellikle hayvanın; barındırılması, beslenmesi ve kesiminde asgarisi mevzuatla belirlenen haklarına uygun davranılması gerektiğini savunuyoruz.

Deney hayvanları konusunda ise bir canlıya işkence etmenin hiçbir şekilde meşrulaştırılamayacağını düşünüyoruz.

Son Söz, Hayvanları Koruma Kanunu Hakkında ...

Yürürlükteki Hayvanları Koruma Kanunu ile hayvanların korunması mümkün değildir. Bu çelişkili ve işlevsiz yasanın, Anayasa'ya eklenecek, hayvan haklarını teminat altına alan bir hükme dayanılarak çıkarılacak kanun ile yürürlükten kaldırılması şarttır.

Günümüzde, hayvan sorunlarıyla ilgilenecek bakanlığı tespit etmek bile güçtür. Bazı hükümetler zamanında ikiye bölünebilen Çevre ve Orman Bakanlığı, ilgili bakanlık olarak öne çıksa da hayvan hakları, özellikle, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığı'nı da ilgilendirmektedir. Bu bakanlıkların taşra teşkilatlarında çalışan görevliler hem sayı hem de alt yapı bakımından hayvan sorunları karşısında yetersiz kalmaktadır. Bu durum görevlilerin yetersizliğinden, hayvanların sorunlarının çeşitliliği ve çokluğundan ileri gelmektedir. Kanımızca hayvanın türüne göre ilgili bakanlığın belirlenmesi ve her türe özgü kuralların, Anayasa'da güvence altına alınacak temel hayvan haklarına ve kanuna uygun şekilde, bu bakanlık tarafından düzenlenmesi gerekir.

Uygulamada, başıboş (sokak) hayvanlar(ı) ve ev hayvanlarının sorumluluğu Çevre ve Orman Bakanlığı ile belediyelere bırakılmıştır. Bakanlık ve belediye temsilcilerinin de bulunduğu İl Hayvanları Koruma Kurullarına, oluşturulan e-posta hesaplarına istihdam edilen veterinerlere, satın alınan hayvan ambulanslarına rağmen bu hayvanların sorunlarıyla etkin şekilde ilgilenildiğini söylemek güçtür.

Sokak hayvanları gerekli tıbbi müdahaleler yapıldıktan sonra yaşamlarına buldukları yerde devam etmeli, belediyelere, hayvanları sınırları dışına çıkarmak gibi yollara başvurmamaları için, mevcut HKK'nda da bulunan (m.27) idari para cezalarından verilen paylarının yanında başka kaynak-

lar da aktarılmalı, yine Kanun'da da yer alan (m.20) eğitici yayınların gerçekten yayınlanmaları sağlanmalı ve belki de hepsinden önemlisi her ay, asgari ücretin yarısı, bazen tamamı kadar harcama yaparak bu hayvanlarla ilgilenen gönüllülerin, derneklerin desteklenmesi gerekmektedir.

Diğer yandan ev hayvanı besleyen kişilerin, yalnızca hayvanlara değil diğer canlılara, insanlara karşı sorumlulukları bulunduğu da göz ardı edilmemeli, hayvan besleyen çevreye rahatsızlık veren eylemleri de etkin ve caydırıcı şekilde cezalandırılmalıdır. Ev hayvanlarına çip, dövme uygulaması hayata geçirilmeli, hayvanını terk edenlere ve hayvan ticareti yapanlara yönelik yaptırımlar uygulanmalı, hayvanların tekrar sahiplendirilmesi imkanları daha çok tanıtılıp, hayvan barınaklarının mama dışındaki sorunları da azaltılmalıdır.

HKK yabancı hayvanların sahiplenilmemesini ilke olarak benimsemiştir, ancak açık bir yasak getirmemiş, hatta yabancı hayvanların ticaretine ilişkin düzenlemeleri yönetmeliğe bırakmıştır (HKK m.10/III). Maalesef koruma kanunu, koruma yönünden gerekli düzenlemeleri yapmamış, Anayasal hak olan çevre hakkının kaderini ve sınırlarını yönetmeliklere bırakmıştır. Ancak bu konunun yönetmelikle düzenlenmesi hukuken geçerli olmaz. Yabancı hayvan ticareti yeni kanun ile yasaklanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Acabey**, M. Beşir: Hayvanların Çevreye Verdikleri Zararlardan Doğan Sorumluluk, Prof. Dr. İrfan Baştuğ Anısına Armağan, Ankara 2001.
- Akipek**, Jale G./**Akıntürk**, Turgut: Eşya Hukuku, Beta, İstanbul 2009.
- Burgess-Jackson**, Keith: Doing Right By Our Animal Companions, The Journal of Ethics 2, Kluwer Academic Publishers, Printed in the Netherlands, 1998, [https://www.uta.edu/philosophy/faculty/burgess-jackson/Doing%20Right%20by%20Our%20Animal%20Companions%20\(1998\).pdf](https://www.uta.edu/philosophy/faculty/burgess-jackson/Doing%20Right%20by%20Our%20Animal%20Companions%20(1998).pdf) (ET: 01.12. 2016).
- Cumaloğlu**, Emre/**Tıkız**, Dilek: Hak ve Hayvan, 2. Hayvan Hakları Sempozyumu, 26 Nisan 2013, Yaşar Üniversitesi, İzmir, (Yayımlanmamış Tebliğ).
- Dambiec**, Dieter: Enhancing the Legal Status of Animals - Part 1, <http://proutglobe.org/2013/03/enhancing-the-legal-status-of-animals-part-1/> (ET: 01.12. 2016).
- Ertas**, Şeref: Çevre Hukuku ve Hayvan Hakları Hukuku, İleri Kültür Merkezi, 2. Baskı, 2012 (Hayvan Hakları).
- Ertas**, Şeref: Eşya Hukuku, Barış Yay. İzmir 2015 (Eşya).
- Esener**, Turhan/**Güven**, Kudret: Eşya Hukuku, Yetkin Yay., Ankara 2012.
- Favre**, David: Living Property: A New Status for Animals Within The Legal System, 93 Marquette Law Review. 1021, 2010 <http://scholarship.law.marquette.edu/mlr/vol93/iss3/3> (ET: 10.12.2016).
- Fromm/Nordemann**, Wilhelm/**Nordemann**, Maxell/**Nordemann**, Jan Bernd: "Urheberrecht", W. Kohlhammer, Stuttgart 2008.
- Gürpınar**, Damla: Ev ve Süs Hayvanı Sahiplerinin Hakları ve Yükümlülükleri, İzmir Barosu Dergisi, Yıl 72, Sayı:4, Ekim 2007.
- Haviland**, William A.: Kültürel Antropoloji, Kaknüs, İstanbul 2002.
- İnal**, Tamer: Hayvanın Hukuki Kişiliğinin ve Haklarının Tanınması Gereği Üzerine, Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi, Sayı:1.
- Kaboğlu**, İbrahim: Çevre Hakkı, İmge, Ankara 1996.

- Kılıçoğlu**, Ahmet: Fikri Haklar, Turhan Kitabevi, Ankara 2006.
- Koçhisarlıoğlu**, Cengiz/**Söğütlü Erişgin**, Özlem: Hayvanın Hukuki Konumu, Yaşar Üniversitesi Elektronik Dergisi: Prof. Dr. Aydın Zevkliler e Armağan (Cilt 8 Özel Sayı), Cilt: 2 ss. 1691-1725, İzmir 2013.
- Lewin**, Roger: Modern İnsanın Kökeni, çev. Nazım Özüaydın, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, İstanbul, 1999.
- Mannucci**, Anna: Animal e Diritto Italiano: Una Storia, http://www.olir.it/areetematiche/42/documents/mannucci_animaliediritt o.pdf (ET: 09.12.2016)
- Merkblatt Nr . 134 TVT Tierärztliche Vereinigung für Hunde
- Oğuzman**, M. Kemal/**Seliçi**, Özer/**Oktay-Özdemir**, Saibe: Eşya Hukuku, Filiz Kitabevi, 17. Baskı, İstanbul 2014.
- Ok**, Ülgen Zeki: ‘Kist Hidatik’ ya da ‘Kistik Ekinokokkoz’ <http://www.haberekspres.com.tr/kurban-bayraminda-tehlike-ve-hayvanseverlere-cagri-makale,2049.html> (ET: 12.02.2017).
- Öztan**, Fırat: Fikir ve Sanat Eserleri Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara 2008.
- Schmahmann**, David R./**Polacheck**, Lori J.: The Case Against Rights for Animals, 22 B.C. Envtl. Aff. L., Rev. 747 (1995), <http://lawdigitalcommons.bc.edu/ealr/vol22/iss4/3> (ET:12.12.2016).
- Sungurbey**, İsmet: Hayvan Hakları -Novella-, İstanbul 1999.
- T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, Avrupa Birliğinde Hayvanların Korunması ve Hayvan Refahı, Ankara 2011, http://www.ab.gov.tr/files/Tar%C4%B1m%20ve%20Bal%C4%B1k%C3%A7%C4%B1l%C4%B1k%20Ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1/hayvan_haklari_hayvanlarin_korunmasi_ve_refahi.pdf (ET:09.09.2016).
- Teubner**, Gunther: Rights of Non-Humans? Electronic Agents and Animals as New Actors in Politics and Law, Journal of Law and Society, Cilt. 33, S. 4, Aralık, ss. 497-521, Blackwell Publishing, <http://www.jstor.org/stable/4129589> (06.06.2012).
- Uçkan**, Mertkan: Ev ve Süs Hayvanlarının Konuttan Tahliye Edilmesi Hakkında Bir Değerlendirme, Yaşar Üniversitesi Elektronik Dergisi:

Prof. Dr. Aydın Zevkliler e Armağan (Cilt 8 Özel Sayı), Cilt: 3 ss. 2845-2897, İzmir 2013.

Verwaltungsgericht Göttingen, Urteilvom 19.05.2010 - 1 A 288/08
www.rechtslupe.de/verwaltungsrechtaufwendungenersatzanspruch-eines-
tierarztes-319605 (ET: 10.11.2016).

Yaşar, Aşkın/Yerlikaya, Şahin: Dünya’da ve Türkiye’de Hayvan Haklarının Tarihsel Gelişim, Vet. Bil. Dergisi 2004, 20, 4: ss. 39-46.

Yılmaz, Halil: Hayvan Haklarına Bakış, TBB Dergisi, Sayı: 62, 2006.

Zevkliler, Aydın: Paket Tur Sözleşmeleri ve Normatif Zarar, Prof. Dr. İlhan Ulusan’a Armağan, İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 15, Sayı 2, Temmuz 2016, Cilt 3, Seçkin Yay., ss. 799-821, s. 808.

Zevkliler, Aydın/Acabey, Beşir/Gökyayla, Emre: Medeni Hukuk, Seçkin, 6. Baskı, Ankara 2000.

<http://www.ab.gov.tr>.

<http://www.dunya.com/gundem/kopegini-sahipsiz-birakan-vatandasa-iliginceza-haberi-234876> (ET: 19.01.2017).

<https://im.baden-wuerttemberg.de/fileadmin/redaktion/m-im/intern/dateien/pdf/Kampfhundeverordnung.pdf> (ET: 12.12.2016).

<http://talkingpointsmemo.com/world-news/peta-monkey-selfie-copyright-lawsuit> (ET: 01.12.2016).

<http://www.sabah.com.tr/yasam/2015/03/14/eskisehirde-kopekler-genc-kadini-parcaladi> (ET:19.01.2017).

<http://www.servat.unibe.ch/dfr/vw099001.html> (ET: 13.12.2016).

<https://www.welt.de/vermischtes/kurioses/article125886895/Schuldig-Tiere-auf-der-Anklagebank.html> (ET: 18.01.2017).

<https://www.welt.de/newsticker/news1/article135043863/US-Gericht-Schimpanzen-haben-keine-Menschenrechte.html> (ET: 12.12.2006).

<http://www.wired.com/2013/12/chimpanzee-personhood-nonhuman-right> (ET: 12.12.2006).